

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ,
УПРАВЛІННЯ, ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ**

Освітньо-професійна програма Зв'язки з громадськістю
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Ступінь вищої освіти Магістр

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
Тамара ЛОЗИНСЬКА
12 грудня 2022 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Державна підтримка розвитку тваринництва в Україні»

виконав здобувач вищої освіти заочної форми навчання

Шкарін Богдан Володимирович

Керівник кваліфікаційної роботи

Олександр ЧЕРЧАТИЙ

Полтава – 2022 року

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ПДВ – податок на додану вартість.

ВРХ – велика рогата худоба.

ЄС – Європейський Союз.

АПК – агропромисловий комплекс.

КМУ – Кабінет Міністрів України.

ОМС – орган місцевого самоврядування.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА	9
1.1. Сучасний стан галузі тваринництва	9
1.2. Напрями державної підтримки в аграрному секторі	19
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА	27
2.1. Види програм державної підтримки розвитку тваринництва в Україні	27
2.2. Досвід державної підтримки аграрного сектору в країнах ЄС	35
Висновки до розділу 2	46
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ	48
Висновки до розділу 3	56
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми. Ситуація, що склалася в тваринництві, створює низку викликів. Подальший розвиток тваринництва, що є одним з важливих галузей в аграрній економіці України, потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності виробництва тваринницької продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках та продовольчу безпеку держави.

Актуальність дослідження проблем розвитку тваринництва України значною мірою пов'язана із необхідністю державної підтримки, коли в умовах тісного співробітництва із європейськими економічними системами постало питання удосконалення механізмів державного впливу на аграрне виробництво.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах теми науково-дослідної роботи «Формування ефективної системи публічного управління в Україні» (номер державної реєстрації 0117u003104).

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних і методичних положень механізмів державної підтримки розвитку тваринництва України та розробка практичних рекомендацій щодо їх удосконалення.

Відповідно до даної мети були поставлені такі основні завдання:

1. Розглянути сучасний стан тваринництва.
2. Виокремити напрями державної підтримки в аграрному секторі.
3. Проаналізувати види програм державної підтримки розвитку тваринництва в Україні.
4. Охарактеризувати досвід державного регулювання аграрного сектору в країнах з розвиненою економікою.
5. Проаналізувати досвід державної підтримки аграрного сектору в країнах ЄС.

6. Визначити напрями удосконалення державної підтримки розвитку тваринництва в Україні.

Об'єкт дослідження – система державної підтримки розвитку тваринництва в Україні.

Предметом дослідження є механізми, напрями, способи, методи, програми державної підтримки розвитку тваринництва в Україні.

Методи досліджень. У ході написання кваліфікаційної роботи використані такі методи: статистичні (табличний, графічний – для визначення динаміки показників розвитку тваринництва в Україні), теорії економічної інформації (для формування таблиць вхідної інформації для проведення аналізу), порівняльного горизонтального, коефіцієнтного, статистичного аналізу (для характеристики прогнозування наслідків державної підтримки розвитку тваринництва).

Інформаційна база. Теоретичною основою кваліфікаційної роботи є праці представників вітчизняної та зарубіжної науки державного управління, серед яких слід назвати таких учених, як Д. Богиня, Г. Волинський, А.Д. Діброва, С.Д. Дубенко, О.І. Дудка, О.М. Заскалкіна, В.В. Кіндзерський, О.І. Ковтун, М.Х. Корецький, Т.М. Лозинська, М.А. Латинін, С.В. Майстро, І.Г. Сурай, В.П. Удовиченко, Ю.О. Ульянченко, Н.М. Шевченко, І.І. Шкуратова, С.В. Щербина та ін. Нормативно-методичною і методологічною основою досліджень послужили нормативно-правові акти України, постанови і розпорядження державних органів виконавчої влади, наукові праці вітчизняних та зарубіжних економістів-аграрників, дані науково-дослідних установ та організацій, статистичні дані з державної підтримки тваринництва і державної підтримки аграрного сектору в країнах ЄС, програми, звіти органів державної влади та ОМС.

Елементи наукової новизни. Окремі положення і висновки кваліфікаційної роботи мають наукову і практичну цінність. До елементів наукової новизни можна віднести:

дістали подальшого розвитку:

концептуальні положення розвитку тваринництва в Україні шляхом обґрунтування механізму державної підтримки пріоритетних напрямів розвитку тваринництва, що дозволяє спрямувати кошти Державного бюджету та міжнародних донорів на підтримку не окремих видів продукції або галузей, а на комплексну підтримку аграрного виробника, виходячи зі стратегії розвитку аграрного сектору в цілому, сільських територій та їх інфраструктури.

Практична значущість одержаних результатів полягає в тому, що висновки кваліфікаційної роботи мають практичне спрямування та можуть бути корисними при вирішенні наукових та практичних завдань державного управління з метою вдосконалення державних управлінських механізмів у процесі розробки програм розвитку тваринництва в Україні.

Апробація результатів роботи. Основні положення і результати досліджень за темою кваліфікаційної роботи оприлюднені у формі доповідей на наукових конференціях Одеського державного аграрного університету у 2022 р. За результатами проведеного дослідження опубліковані тези доповідей на теми: «Транспарентність державної підтримки розвитку тваринництва в Україні», які включені до збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку економіки: світові та національні аспекти» (18 листопада 2022 р., м. Одеса) і «Напрями державної підтримки розвитку тваринництва в Україні», які опубліковано у Збірнику матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників та молодих науковців «Актуальні аспекти розвитку науки і освіти» (8-9 грудня 2022 р., м. Одеса) [1; 2].

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 59 сторінок комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА

1.1. Сучасний стан галузі тваринництва

До складу тваринництва України входять такі галузі: свинарство, скотарство, вівчарство, птахівництво та менш поширені кролівництво, рибицтво, бджільництво, звірівництво та інші. Скотарство є індикатором стану тваринницької галузі [3, с. 19].

Вона ґрунтується на розведенні ВРХ. У галузі зосереджено 65 % умовного продуктивного поголів'я худоби. Головна її продукція – м'ясо і молоко. Залежно від того визначають такі напрями спеціалізації скотарства: молочний, молочно-м'ясний, м'ясний і м'ясомолочний [4]. В Україні найпоширенішими є червона степова, чорно-ряба та симентальська породи ВРХ. В окремих областях і районах поширені лебединська, бура карпатська, червона поліська, українська білоголова породи.

Тільки в окремих господарствах збереглося поголів'я таких порід, як українська білоголова, сіра українська та пінцгау.

Нині в Україні створюються нові молочні та м'ясні породи й типи великої рогатої худоби: українська м'ясна, волинська м'ясна та ін. З метою створення нових м'ясних порід худоби в країну імпортують такі м'ясні породи, як абердин-ангуську, герефордську, кіанську, шароле, лімузин [5].

Так протягом останніх років поголів'я ВРХ скоротилося на 22,0 %, у тому числі корів на 20,7 % (табл. 1.1).

Аналіз виробництва м'яса у забійній вазі з даних державної статистичної служби показав, що воно зменшилось за досліджувані 5 років на 8,0 %, а виробництво молока зменшилось фактично на 10,8 % порівняно з 2016 р.

Але якщо брати до уваги аналіз скотарства за 2018-2020 роки, то падіння відбувається у незначній кількості протягом року, в діапазоні 3-5 %.

Динаміка розвитку скотарства, 2016-2020 рр.

Показники	Роки					2020 р. від 2016 р., (+;-)
	2016	2017	2018	2019	2020	
ВРХ Усього тис. гол.	3682,3	3530,8	3332,9	3092,0	2874,0	-808,3
У т. ч. корів, тис. гол.	2108,9	2017,8	1919,4	1788,5	1673,0	-435,9
Виробництво м'яса, тис. т.	375,6	363,5	358,9	369,5	345,4	-30,2
Виробництво молока, тис. т.	10381,5	10280,5	10064,0	9663,2	9263,6	-1117,9

Джерело: узагальнено автором за даними [6; 7]

За даними Держслужби статистики, поголів'я української ВРХ на 01 січня 2021 р. становило до 2,87 млн голів.

Станом на 1 серпня 2021 року загальне поголів'я ВРХ (промислове поголів'я і тварини в господарствах населення) скоротилося на 6,4 % в порівнянні з 1 серпня 2020 року – до 3,2 млн голів (в тому числі поголів'я корів – на 5,9 %, до 1,66 млн голів). Промислове поголів'я ВРХ на зазначену дату скоротилося на 1,2 % в порівнянні з 1 серпня 2020 року – до 1,01 млн голів [8].

За 10 місяців 2021 р. [9] зафіксовано 3 032,4 тис. голів ВРХ, що становить мінус 6,7 % порівняно з 2020 р., у господарствах населення – мінус 9,2 %. Поголів'я корів ВРХ становило 1634,6 тис. голів, що на 6,1% менше, ніж за 10 місяців 2020 р.

Дослідження поточної концентрації тваринницького сектору вказує на те, що понад 55 % від загальної кількості ВРХ становить лише 13,9 % від загальної кількості підприємства, де доглядають в середньому понад 1000 голів худоби [10]. Найбільш багаточисельною є група з 174 підприємств з концентрацією виробництва в середньому понад 1500 голів. В компаніях цієї групи утримується понад 40 % від загальної кількості ВРХ від поголів'я в національній агроорганізації. Група підприємств з концентрацією від 500 до 999 голів ВРХ об'єднала понад 24 % від загального поголів'я ВРХ в агробізнесі.

Аналіз поточної концентрації розміщення корів показав, що найбільшу частину займає група підприємств із в середньому від 100 до 499 голів, де утримують понад 44 % від загальної кількості поголів'я. Разом з тим найменша група фермерських підприємств з концентрацією до 50 корів зосередила лише 1,1% від загальної кількості корів. Частка таких організацій склала понад 27 % від загальної кількості [11].

Варто наголосити, що закупівельна ціна сирого молока має бути адекватною ціні на молоко в торгівельних мережах. Спостерігається сезонність при формуванні ціни, яка з липня до кінця року неодмінно зростає. Тенденція до зростання ціни в перспективі збережеться, що пов'язано зі скороченням обсягів виробництва молока.

Сьогодні на молочних фермах поширена практика використання ідентичних рецептур кормів для годівлі ВРХ незалежно від її продуктивності. На малих фермерських господарствах раціон дійних корів достатньо урізноманітнювати трьома кормами. Проте на фермах, де утримують більш 100 корів, потрібно використовувати чотири дієтичні рецепти для задоволення потреб тварин і стимулювання максимальної продуктивності.

Свинарство забезпечує населення цінними продуктами харчування (м'ясо, сало) і є ефективною галуззю тваринництва.

Для подальшої переробки як сировину після забою свиней використовують побічні продукти (шкури, кишки, щетину, кров тощо) [12, с. 213].

Свинина містить повноцінний і легкозасвоюваний білок та незамінні амінокислоти. Рівень перетравлюваності свинячого м'яса в людському організмі становить від 90 до 95 %, а вміст свинячого жиру – 97-98 %. За калорійністю свинина більше за баранину і яловичину. 1 кг свинини середньої якості міститься приблизно 2500 калорій, а 1 кг яловичини – близько 1500 калорій [13, с. 12].

Для свиней характерні багатоплідність та скороспілість, які дозволяють за короткий період одержати від свиней більший вихід м'яса порівняно з

іншими видами сільськогосподарських тварин. У зв'язку з цим свинарство є галуззю великих продуктивних можливостей [12, с. 213].

В Україні на 1 січня 2021 р. налічувалося 5876,2 тис. голів свиней. Не оминули кризисні явища і свинарство. Порівняльний аналіз поголів'я свиней від 2016 р. і до 2020 р. показав зменшення кількості поголів'я на 11,9 %. Якщо аналізувати дані за крайні п'ять років, то поголів'я зменшується з кожним роком у середньому на 2-3 %. Як наслідок, об'єми виробленого м'яса впали на 6,7 % за період з 2016 р. по 2020 р.: з 747,6 тис. т до 697,2 тис. т відповідно.

Розповсюдженими вітчизняними породами свиней в Україні є велика біла, миргородська, українська степова біла, а серед зарубіжного походження – дюрк і ландрас. Українська і полтавська м'ясні – перспективні породи свиней для одержання нежирної свинини [14].

Свинарство розвивалося в Україні у 2016-2021 рр. за рахунок будівництва нових комплексів та впровадження інноваційних технологій. На цьому фоні проаналізуємо явище виробничої концентрації свинарства як галузі. До 62 % від загального поголів'я свиней утримується в групі з 74 підприємств, де концентрація склала понад 10 тис. голів на ферму. Таке об'єднання досягло 4,3 % підприємств від загальної кількості і виростило до 2 млн свиней.

Важливе місце в галузі тваринництва займає птахівництво, господарське значення якого визначається його можливістю постачати продукти харчування – м'ясо, яйця, що характеризуються високою поживною цінністю, високоякісними дієтичними і смаковими характеристиками. Побічну продукцію птиці (пух, пір'я) ефективно використовують як сировину для легкої промисловості. Послід птиці містить протеїн (25-40 %), мінеральні речовини, і його використовують в якості органічного добрива. Наприклад, органічне добриво виготовляють за технологією переробки перегною за допомогою Каліфорнійських черв'яків. Наявність у складі посліду сечової кислоти дозволяє використовувати послід в медичних цілях. Із побічних продуктів забою птиці та інкубації яєць виготовляють сухі білкові корми з

вмістом протеїні 50-85 %, у яких також містяться незамінні амінокислоти, вітамін В12 та інші корисні речовини [12, с. 333].

В Україні вирощують курей, качок, гусей, індичок, цесарок, перепілок.

Таблиця 1.2

Динаміка розвитку птахівництва, 2016-2020 рр.

Показники	Роки					2020 р. від 2016 р., (+;-)
	2016	2017	2016	2017	2016	
Птиця, тис. голів	201668,0	204830,9	211654,4	220485,8	200651,9	-1016,1
Виробництво м'яса, тис. т	1166,8	1184,7	1258,9	1381,4	1404,7	237,9
Виробництво яєць, млн шт.	15100,4	15505,8	16132,0	16677,5	16167,2	1066,8

Джерело: узагальнено автором за даними [6; 7]

Як свідчать дані табл. 1.2, загальне поголів'я птиці в Україні, починаючи з 2016 р. і закінчуючи 2020 р., зменшилося на понад 1,0 млн голів. Якщо аналізувати дані 2018-2020 років, то кількість поголів'я птиці в країні змінюється в межах 5,2 %. На прогрес у птахівництві багато впливає селекційна робота, спрямованої на вдосконалення існуючих і створення нових порід, кросів і ліній птиці. Важливі також збалансована і повноцінна годівля, впровадження в галузь ефективних високотехнологічних і енерго-, ресурсозберігаючих технологій. Побуває експертна думка, що успіх у виробництві м'яса птиці на 30 % залежить від годівлі, на 30 % – від технології, на 40 % – від селекції. Отже, частка спадкових чинників (порода, крос, лінія, стать) становить близько 40 %, середовища (система утримання, параметри мікроклімату, умови годівлі тощо) – до 60 % [15].

Важливим фактором розміщення галузі птахівництва є орієнтир на споживача. У зв'язку з цим найвищий рівень концентрації поголів'я птиці спостерігається в приміських агропромислових конгломераціях. Також висока концентрація птахівництва спостерігається у природно-кліматичних зонах Лісостепу і Степу, де галузь зорієнтована на виробництво зернових концентрованих кормів [16, с. 224].

Понад 78 % від загальної кількості птиці розміщено в групі з 40

підприємств з концентрацією понад 500 тис. голів. Загальна частка ринку таких компаній склала 8,2 % . Спостерігається високий рівень концентрації птиці на птахофабриках [11].

Середня закупівельна ціна на худобу та птицю за 2021 р. зросла на 8,9 %. Серед них – подорожчання ВРХ на 24,1 %, свинини – на 0,7 %, птиці – на 9,1 %. З січня по жовтень 2021 року Україна імпортувала на 16,1 % більше м'яса та м'ясопродуктів.

За 10 місяців 2021 року (за даними держмитниці) імпорт молока склав 89,9 тис. т, що на 17,7 % більше, ніж у попередній період. Обсяг експорту в жовтні 2020 року склав 77,7 тис. т, що на 11,5 % менше за січень-жовтень 2020 року. Торговельний баланс молока був від'ємним і склав 143,3 млн дол. США [17].

В загальному ринку продовольства провідне місце займає тваринництво. Від рівня його розвитку залежить задоволення потреб населення продуктами харчування тваринного походження [18, с. 348], тому, наряду з іншими ринками, він має свої особливості:

- якісно вирізняється серед інших ринків сукупністю товарних пропозицій, які презентуються на ньому. Товари об'єднані в групи, як-от: м'ясо і м'ясопродукти (субпродукти, тваринні жири, кров тощо), молоко і молокопродукти, шкіра, перо, хутро, яйця;

- має низьку еластичність за доходами і високий рівень взаємозамінності, а обсяги виробництва товарів тваринного походження забезпечуються платоспроможним попитом і фізіологічними нормами споживання;

- на ньому пропонуються товари першої необхідності – продукти харчування тваринного походження, що мають першочергове значення для життєдіяльності людини;

- даний ринок є результатом діяльності агропостачальних підприємств, економічних суб'єктів сільського господарства та переробних галузей;

- безперервність функціонування цього ринку через необхідністю

щоденного задоволення потреб у продуктах харчування;

- продуктивний асортимент всіх виробників є відносно однорідним за якісними параметрами [4, с. 9-10].

Він як специфічний вид ринку є складною економічною системою, можливості і стан розвитку якої обумовлюються чинниками, що об'єднують комплекс організаційно- економічних, природно-кліматичних, науково-технічних, політичних та соціальних умов функціонування. В цілому ринок сільськогосподарської продукції [19, с. 115] є надзвичайно мінливий і динамічний, його межі безперервно звужуються або розширюються, відбуваються структурні зміни, які супроводжуються змінами обсягів товарної маси і цін.

Невирішеним залишається питання забезпечення м'ясом та м'ясними продуктами вітчизняного виробництва. Знизився рівень споживання тваринницької продукції у розрахунку на одну особу. Порівняно з середньостатистичним американцем або ж з європейцем середньорічне споживання даних продуктів харчування українцями є 2 рази меншим.

Підвищення рівня вживання тваринницької продукції до рекомендованих Українським науково-дослідним інститутом харчування, біотехнології та фармації норм споживання основних продуктів уможливило б підвищення сумарного обсягу споживчого попиту в декілька разів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Виробництво та споживання основних продуктів тваринництва
на одну особу в Україні, 2016-2020 рр.**

Вид тваринницької продукції	Раціональна норма споживання (відповідно до МОЗ)	Фактично спожито	Виробництво				
			2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
М'ясо та м'ясо-продукти, кг	80,0	51,7	54,5	54,6	55,7	59,3	59,3
Молоко та молочні продукти, кг	380	200	243,3	242,0	238,1	229,9	221,9
Яйця, шт.	290	273	354	365	382	397	387

Джерело: узагальнено автором за даними [6; 7]

Зважаючи на ситуацію, яка склалась в тваринництві зокрема, НААН України спільно з ННЦ «Інститут аграрної економіки» розробила проект стратегії розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Стратегією передбачається доведення споживання продукції тваринництва на одну особу до науково обґрунтованого рівня: м'яса – до 91,0 кг у 2020 р. (при нормі споживання – 80 кг); молока – 375 кг відповідно (при нормі 380); яєць – до 300 шт. (при нормі 290) [20].

Поряд з певними позитивними зрушеннями у тваринництві існує низка проблем, які потребують розв'язання. Це і недостатня кормова база, і здебільшого низька якість продукції, і відсутність стабільності у державній підтримці сільгоспвиробників, непрогнозована цінова політика, нерозвинений експортний потенціал і, як наслідок, відсутність ринків збуту тощо. Усе це негативно позначається на галузі і на можливості залучення інвестицій зокрема.

Частковому вирішенню зазначених проблем може сприяти створення і розвиток вертикально інтегрованих аграрних холдингів, які б організаційно пов'язували усі етапи бізнесу від вирощування зернових культур, виготовлення комбікормів, відгодівлі тварин, переробки м'яса і молока до їх реалізації через власні збутові мережі.

Низький рівень виробництва і, як наслідок, споживання м'яса послабляє продовольчу безпеку України і загрожує здоров'ю населення. Нівелювати загрозу можна відродженням галузі свинарства, яка здатна в короткі строки збільшити виробництво м'яса за рахунок швидкого нарощування поголів'я [21].

За оцінками іноземних експертів, виробництво свинини в Україні найближчими роками для задоволення внутрішнього споживчого попиту буде зростати повільно. Вітчизняні експортери змушені конкурувати за ринкові позиції з країнами ЄС, Канадою, США та Бразилією. Рентабельність використання кормів є найважливішим фактором успіху у виробництві свинини. Виробники повинні оптимізувати систему використання кормів,

підвищивши її рентабельність. Потрібно збільшити щорічний кількісний приплід свиней на одну свиноматку. Варто опікуватися ветеринарною медициною, якістю менеджменту управління та умовами праці. Великі українські виробники можуть задовольнити потреби внутрішнього ринку завдяки достатньо високій ефективності виробництва та розвиненому ринку фуражного зерна.

Проте свинарі України не витримують особливо цінову конкуренцію на європейському ринку через високі кредитні відсотки, що впливають на собівартість. В Україні передбачені ставки до 25 %, коли в ЄС вони наближаються до 5 %, а у США коливаються на рівні 2-3 %. Щоб бути конкурентоспроможними на зовнішніх ринках українським виробникам доцільно удосконалювати технології, орієнтуватися на світові показники виробництва.

Доречно зазначити, що концентрація тваринницької галузі сприяє виробникам тваринницької продукції гідно конкурувати на внутрішньому й на зовнішньому продовольчому ринках.

Проте є питання, пов'язані з монополією внутрішнього ринку продукції тваринництва виробниками окремих галузей. Високий рівень концентрації тваринництва призвів до гострої необхідності вирішувати екологічні питання утилізації відходів. Способом вирішення екологічних проблем є підтримка сімейних ферм, а також будівництво біогазових електростанцій на потужностях великих компаній.

Тоді економія від масштабу виробництва продукції тваринництва зкорелює з підвищенням економічної ефективності та конкурентоспроможністю, а за певних умов модель соціально відповідального агробізнесу вписується в модель сталого розвитку.

Іншими напрямками, які потребують значної уваги і підтримки з боку держави, є розвиток селекційних програм, відродження племінної справи і сприяння створенню кооперативів у молочному скотарстві, посилення ветеринарно-санітарної експертизи, розробка нових і сприяння дотриманню

чинних стандартів, виконання вимог яких забезпечило б отримання якісної продукції.

Розглядаючи питання державної підтримки розвитку тваринництва з точки зору дотримання продовольчої безпеки та стратегічного розвитку експортного потенціалу, створюються передумови для часткового вирішення проблеми забезпечення населення продукцією тваринництва, а також опосередковано впливаємо на диверсифікацію експортних позицій і роботу птахофабрик.

Отже, до актуальних напрямів розвитку тваринництва належить збільшення виробництва продукції за рахунок підвищення рівня реалізації генетичної здібності тварин та збільшення поголів'я ВРХ, свиней та птиці. Необхідно відновити та розвивати племінну базу вітчизняного тваринництва і матеріально підтримати племінні господарства вирощувати продуктивних тварин, з урахуванням сучасних методів їх оцінки.

Незважаючи на потенціал України в розвитку тваринництва, а саме: наявність сприятливих природно-кліматичних, трудових ресурсів, земельних ресурсів, ця галузь перебуває в стані економічного «роздоріжжя». В умовах глобальної кризи вітчизняне тваринництво потребує ефективного державного захисту.

Спостерігаємо негативні тенденції в розвитку скотарства: зниження продуктивності худоби, скорочення поголів'я тварин, погіршення її якісного складу. Ці обставини призвели до погіршення якості готової продукції ВРХ та зменшення об'ємів її виробництва, і, як наслідок, скоротилось споживання цінних продуктів тваринництва. Тваринники очікують значної державної підтримки. Разом з тим відчутна фінансова державна підтримка не гарантує успішності процесам виробництва і реалізації продукції тваринництва.

Тому потрібно здійснити наукові розвідки механізмів державної підтримки розвитку тваринництва для відновлення потенціалу галузі та забезпечення продовольчої безпеки, а Україну – значною ринковою часткою на міжнародному просторі аграрного продовольства.

1.2. Напрями державної підтримки в аграрному секторі

В економічній літературі поняття «державна підтримка» трактують далеко неоднозначно. Найчастіше дане поняття ототожнюють із системою державного регулювання, державним економічним регулюванням, системою фінансової або бюджетної підтримки, державною допомогою агровиробникам. Однак, система державного регулювання – поняття більше широке й містить у собі різні способи впливу на розвиток, як агропромислового виробництва, так і суспільства в цілому. Крім державної підтримки державне регулювання поєднує й такі складові, як адміністративний вплив, правовий вплив, міри обмежувального характеру [22, с. 15].

Державна підтримка аграрного сектора економіки, зокрема і тваринництва, будучи невід’ємною частиною державного регулювання, являє собою сукупність різних інструментів і форм економічного впливу на розвиток сільського господарства з метою формування стабільності й конкурентоздатності всіх категорій господарств, створення можливостей для насичення ринку якісним продовольством, розвитку сільських територій і досягнення продовольчої безпеки країни.

За мету державної підтримки розвитку тваринництва будемо розуміти сприяння реалізації заходів, спрямованих на допомогу галузі тваринництва на рівні прибутковості та ефективності: забезпечення конкурентоздатності різних форм господарювання; забезпечення продовольчої безпеки; підтримка стандартів якості тваринницької продукції, технологій виробництва й логістики, зберігання; забезпечення аграрних підприємств матеріально-технічними ресурсами.

Для подолання негативних тенденцій та створення умов для розвитку аграрного сектору було прийнято Закону України «Про державну підтримку сільського господарства» від 24.06.2004 № 1877-IV [23], яким визначено основи державної політики у бюджетній, ціновій, кредитній, регуляторній та

інших сферах управління щодо забезпечення продовольчої безпеки населення, розвитку аграрного ринку та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції.

Державна підтримка розвитку аграрного сектору здійснювалась за такими напрямками:

1. Прямі й непрямі інвестиції у розвиток аграрно-промислового виробництва: збереження, розвиток і відновлення природного та біологічного потенціалу; подолання наслідків стихійних лих, несприятливих умов і захворювань рослин і тварин; інформаційне та управлінське забезпечення; розвиток виробництва шляхом фінансової підтримки через фінансовий і ціновий механізми; стимулювання інноваційних процесів.

2. Фінансування прикладних і наукових розробок.

3. Розвиток людського капіталу.

4. Міжнародна діяльність.

5. Соціальний розвиток аграрного сектору [22, с. 17].

До основних напрямів державної підтримки розвитку аграрного виробництва, зокрема, тваринництва варто віднести:

підтримку основної діяльності сільськогосподарських підприємств. За пріоритети варто мати: виробництво тваринницької продукції, що забезпечують продовольчу безпеку країни; продуктів дитячого харчування; продуктів для соціально незахищених верств населення;

підтримку інвестиційної діяльності за такими пріоритетами: відтворення ресурсного потенціалу аграрних підприємств до рівня, що забезпечує їх конкурентоспроможність; створення сучасної виробничої інфраструктури (підприємств з переробки та зберігання продукції, систем зв'язку тощо); створення інтеграційних формувань за участю промислового, банківського капіталу, інституційних та індивідуальних інвесторів; розвиток виробництв на основі місцевих ресурсів і сировини;

підтримку інноваційного розвитку галузі - селекція у тваринництві, впровадження високотехнологічних сучасних роботизованих, автоматизованих

виробництв, навчання і підбір кваліфікованих кадрів, диверсифіковане виробництво продукції та розширення асортиментної лінійки, розвиток освіти й аграрної науки;

підтримку розвитку територій та аграрного ринку, що включає такі пріоритети: розвиток в сільській місцевості підприємств соціальної інфраструктури, створення екологічно привабливих і комфортабельних умов для проживання в сільській місцевості, будівництво і реконструкція транспортних комунікацій, розвиток інфраструктури аграрного ринку [24].

Допомога виробникам аграрної продукції в пристосуванні до ринкових умов, яка може бути організована за двома основними напрямками: перший – стимулювання та підтримка, при необхідності, перепрофілювання виробництва, навчання та підвищення кваліфікації кадрів, створення консультаційних служб; другий – для випадків, коли держава, виходячи з аналізу кон'юнктури ринку, має стримувати розвиток окремих виробництв шляхом перепрофілювання неперспективних в конкурентному відношенні (збиткових) виробництв із застосуванням спеціальних одноразових премій за зниження обсягів виробництва [25].

Васільєва Л.М. та Бондарчук Н.В. зазначають, що поліпшення стану бюджетної підтримки аграрної галузі безпосередньо пов'язане з реалізацією заходів по вдосконаленню форм підтримки, механізмів розподілу та освоєння ресурсів бюджетного фінансування, продуманої стратегії розвитку аграрного сектору. Основними заходами у цьому напрямі є: посилення регулюючої функції держави та законодавче гарантування ряду принципів для бюджетної підтримки: адресності; гарантованості; відповідності міжнародним зобов'язанням, оскільки формування бюджету вітчизняної аграрної галузі відбувається в руслі єдиної аграрної політики ЄС [26].

В сучасних умовах органи державної влади зосередили свою увагу на розробці комплексних програм розвитку аграрного сектору країни і його окремих підгалузей (рослинництво, тваринництво тощо) і поширили цей досвід на регіональний економічний простір. При цьому в Україні не створено

механізм розробки даних програм, що спирається на здобутки науковців і освітян, на потреби виробників сільськогосподарської продукції. Досі не створена відкрита база даних щодо розвитку аграрного сектору, доступна для всіх зацікавлених осіб. Тому доцільно створити єдиний інформаційний простір, який би об'єднував державу, в особі державних інституцій, науково-освітні установи, агровиробників. До сьогодні зазначені суб'єкти і об'єкти аграрного сектору економіки в даній системі існують майже ізольовано і не достатньо беруть участь в діяльності один одного.

Звідси держава, виходячи з наявних ресурсів, розробляє програми підтримки, а не стратегічного розвитку аграрного сектору, частково компенсуючи витрати сільгоспвиробників, розпорошуючи субсидії за різними напрямками і створюючи бюджетні перепони і обмеження по їх отриманню. У держави в сфері управління аграрним сектором економіки практично залишилися функції статистичного збору інформації. При цьому суми виданих субсидій несуттєво перевершують суми сплачуваних підприємствами аграрного сектору податків і зборів, а тому сільгоспвиробникам відведено роль посередника в бюджетних відносинах різних міністерств і відомств. Агровиробники, як приватні підприємства, плануючи і здійснюючи виробництво продукції, часто переслідують лише свої комерційні інтереси, і в більшості випадків не переймаються питаннями розвитку галузі або регіону [27].

За умови постійного дефіциту і поступового обмеження розміру субсидій на один господарюючий суб'єкт, скорочуються шанси створення успішних середніх і великих виробництв і перспективних бізнес-проектів в аграрному секторі. При цьому державні органи влади недостатньо ефективно працюють над розробкою і реалізацією інфраструктурних проектів. Потребує активізації процес створення законодавчої бази, що відповідала б інтересам виробника аграрної продукції.

Для сталого розвитку системи державної підтримки доцільно зробити акцент на побудові механізму взаємодії всіх зацікавлених учасників,

спрямованого на комплексний розвиток аграрного сектору економіки в певному регіоні, в рамках господарюючого суб'єкта, враховуючи постулати загальної стратегії розвитку регіону, або країни в цілому, а не окремих галузей економіки або продукції, що можливо лише при спрямуванні бюджетних коштів на фінансову підтримку підприємств, а не окремих видів їх діяльності та продукції. Запропонований механізм передбачає узгодження проектів розвитку аграрного сектору при узгодженні напрямків діяльності науково-освітніх, суб'єктів господарської діяльності й держави як зв'язувальної ланки даного співтовариства (додаток А).

Серед функцій держави потрібно відновити повноваження щодо розробки та оголошення пріоритетних напрямів розвитку аграрного сектору окремого регіону, в тому числі районів в складі областей та окремих підприємств, а також відповідних технічних завдань і їх доведення до науково-освітніх установ і зацікавлених аграрних виробників для організації відповідного конкурсу на їх реалізацію. У розробці проектів, переважно повинні брати участь державні органи, фахівці провідних аграрних підприємств та науковці, які можуть об'єднуватися у творчі колективи або проектні групи. Такими творчими коаліціями повинні розроблятися всі законопроекти, проекти нормативно-правових актів і програми розвитку аграрного сектору економіки, в тому числі за територіями, регіонами, галузями, окремим аграрними виробниками, визначатися пріоритетні напрями, обсяги та механізми надання державної, зокрема фінансової, підтримки.

При такому підході є шанс домогтися такого формування і функціонування аграрного сектору, що враховує при своєму функціонуванні інтересів науки, освіти, держави і агротоваровиробників.

Під державною підтримкою аграрного сектору як системи, будемо розуміти систему, яка забезпечує конкурсну організацію державної підтримки пріоритетних напрямів розвитку галузі і сільських територій на основі взаємодії науково-освітніх установ, органів державної, регіональної влади та

господарюючих суб'єктів з метою збереження сталого розвитку сільських територій, за ефективної реалізації інфраструктурних проектів, і виробництва аграрної продукції заданої якості відповідно до виробничого плану із забезпеченням прибутковості кожного аграрного товаровиробника на рівні розширеного, інноваційноспрямованого відтворення.

Таким чином, пропонується спрямувати бюджетні фінансові ресурси на підтримку не окремих видів продукції або галузей, а на комплексну підтримку виробника, виходячи зі стратегії розвитку аграрного сектору в цілому, сільських територій та їх виробничої і соціальної інфраструктур, за безпосередньої участі в розробці даної стратегії науки, освіти і аграрних виробників.

Сприяння розвитку ринкової інфраструктури, підтримка розвитку незалежних посередницьких структур, оптової торгівлі, сервісного обслуговування, інформаційної інфраструктури ринку. Необхідно розвивати державну економічну аналітичну службу, яка дозволила б суб'єктам аграрного ринку орієнтуватися в ринковій кон'юнктурі [28].

Протекціоністська політика захисту агровиробників від нерівної конкуренції з іноземними товаровиробниками на вітчизняному ринку, використання механізму компенсаційних митних зборів, величина яких залежить від митної вартості товару та порогової ціни, за допомогою яких вирівнюються рівні цін всередині країни і за її межами. Порогові ціни при цьому можуть бути як чисто розрахунковими, так і встановленими на основі середніх сформованих ринкових цін. Також може бути використаний варіант квот на імпорт продовольства, що вільно реалізуються та інші регулюючі заходи захисту і стимулювання вітчизняного аграрного виробництва [25].

Потрібен новий підхід до політики імпортних мит на окремі види товарів, підтримки розвитку своїх аграрних ринків, визначення внутрішніх податків і акцизів, що компенсують різницю світових і внутрішніх цін. Одночасне використання цих заходів дозволить отримати більш значний ефект від державної підтримки, ніж одні прямих субсидій та компенсаційних

платежів. Необхідно встановити прямий канал перерозподілу коштів, що надходять від імпорتنих тарифів, для фінансування гарантованої закупівлі сільгосппродукції за мінімальними цінами у своїх товаровиробників. Разом з тим, останні повинні відчувати і «дихання» світового ринку, так як без конкуренції немає і якості продукції, але ця адаптація до нових умов повинна супроводжуватися навчанням людей та інформаційним забезпеченням. Існує рівна небезпека, як економічної ізоляції країни, так і безоглядного її підпорядкування механізмам світової конкуренції. Розумна політика – це завжди певний національно необхідний захід поєднання відкритості та протекціонізму [25].

Принципово важливе і в цілому стратегічне значення для аграрної економіки країни має позитивна позиція держави з питань фінансових та економічних зобов'язань аграрному сектору, що дозволить створити помірно протекціоністський режим для всіх без винятку суб'єктів господарювання цієї галузі; на основі довгострокових прогнозів визначати своє переважне по всіх галузях сільського господарства місце в економіці країни і на прийнятних для приватного сектору умовах створювати ринкову інфраструктуру [29].

Висновки до розділу 1

Аналізуючи розвиток галузі тваринництва, можна зробити висновок про: зменшення поголів'я, значне зниження продуктивності тваринництва, зниження якості виробленої продукції. Звичайно, така ситуація призводить до низької якості та виробництва продукції ВРХ, що в свою чергу призводить до неякісного споживання їжі. Задовільнити попит на м'ясну продукцію можливо шляхом підтримки впровадження промислового виробництва свинини, проте агропідприємства котрі займаються тваринництвом значною мірою залежать від державної підтримки. Досвід досліджень показує, що масштабна фінансова підтримка з боку держави, як правило, не гарантує успішне виробництво продукції тваринництва. Разом з тим позитивною тенденцією для покращення

ситуації в галуззі тваринництва є прийнята Урядом постанова яка вдосконалює процедуру надання державної підтримки в тваринництві та формує механізм повернення коштів.

Враховуючи досвід використання механізму державної підтримки розвитку тваринництва можна зробити висновок, що державний вплив на економічні аспекти галузі не завжди є неупередженим та аргументованим. Дефіцит збалансованості, прозорості і відкритості зацікавлень суб'єктів державного регулювання та розрахунків результативності прийнятих регуляторних актів розбалансовує соціально-економічне становище в державі загалом, що провокує дестабілізацію законодавчої бази, шкодить інвестиційній привабливості галузі тваринництва та зменшує ділову активність аграрних підприємств. Це викликає на даний час необхідність врахування динаміки розвитку управлінських органів аграрним сектором та їх відповідності компетентно застосовувати сучасні механізми державного управління в сфері розвитку тваринництва. Економічно успішні країни на рівні функціональних повноважень органів управління аграрним сектором насамперед фокусуються на забезпеченні безпеки харчових продуктів та питань екологічності технологій, а потім приділяють увагу вирішенню проблем, які стосуються аграрного сектору.

Реалізація мети та основних завдань державної підтримки розвитку тваринництва передбачає внесення змін до законодавства завдяки: правовому закріпленню і забезпеченню принципу достатності й своєчасності фінансових ресурсів за державними та регіональними програмами підтримки розвитку тваринництва; визначенню і законодавчому закріпленню нормативів державної підтримки розвитку тваринництва та встановленню відповідальності за нехтування ними; формуванню системи моніторингу й оцінки ефективності використання виділених в межах цільових програм бюджетних коштів; встановленню норми обов'язкового висвітлення через канали поширення офіційної інформації поетапного виконання державних програм розвитку тваринництва і результативності їх реалізації.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА

2.1. Види програм державної підтримки розвитку тваринництва в Україні

Необхідність державного фінансування розвитку тваринництва зумовлена не тільки специфікою галузі, а й рядом особливостей: зниження закупівельної спроможності населення, що обмежує можливості підняття цін на сільськогосподарську продукцію; відставання сільського господарства України від розвинутих країн за рівнем науково-технічного прогресу, передових технологій тощо; потреба в інвестиціях для підтримки родючості ґрунту; низькі рівні розвитку інфраструктури сільської місцевості; розрив сталих економічних і технологічних зв'язків між різними сферами агропромислового комплексу [30].

Існує необхідність не тільки одержання державної підтримки, а і ефективного її використання. Тому важливо доцільне використання форм державної підтримки, які реалізуються через організаційно-економічний механізм. Організаційно-економічний механізм державної підтримки агропромислового виробництва повинен формуватися на підставі наступних принципів: достатність, гласність і контроль виділених бюджетних засобів і строге планування бюджетного фінансування; своєчасність надання підтримки й сприяння в рішенні невідкладних проблем агропромислового комплексу; доступність, гнучкість і прозорість державної підтримки для різних видів господарств; облік регіональних особливостей при фінансуванні бюджетних програм і формуванні єдиного ринкового простору [31].

Державна підтримка сільського господарства в Україні охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовуються на розвиток галузі, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію процентних ставок за користування кредитами комерційних банків, списання безнадійної

заборгованості перед бюджетом. Бюджетні кошти необхідні для підтримки процесу розширеного відтворення в сільському господарстві; для стримування інфляційних процесів і захисту інтересів споживачів сільськогосподарської продукції [32].

У свою чергу при поєднанні зазначених форм державної підтримки, можна створити ефективний механізм державної підтримки розвитку тваринництва. Вивчивши роботи вітчизняних та закордонних науковців, які займалися питаннями впливу держави на розвиток аграрного сектору економіки, можемо навести форми державної підтримки розвитку тваринництва.

Напрями державної підтримки можна диференціювати в залежності: від джерел фінансування виокремлюють бюджетний механізм підтримки, коли за рахунок бюджетів всіх рівнів надаються бюджетні послуги, а також розробляються і реалізуються програми регулювання галузі сільського господарства; від тривалості заходів, що спрямовані на стійкий розвиток сільського господарства розрізняють короткостроковий (до одного року), і довгостроковий (більше одного року) механізм державної підтримки. За рівнями виділяють два рівні державної підтримки розвитку тваринництва: регіональний (коли заходи підтримки розповсюджуються всередині певного регіону), державний (коли заходи підтримки розповсюджуються на всю територію країни) [32].

Стосовно сільського господарства, як показує аналіз дослідженої літератури, використовуються наступні механізми державної підтримки: податкова політика, що здійснюється шляхом призначення диференціальної ставки податків, введення податкових пільг, звільнення від податків тощо; грошово-кредитна політика, за допомогою якої уряд впливає на грошовий обіг. Це заходи щодо пільгового та пріоритетного кредитування інвестиційних проектів, пільговому страхуванню врожаїв певних сільськогосподарських культур та інші; бюджетна політика – розподіл коштів бюджету за різними напрямками, виділяючи пріоритетним на даний момент галузям великі

асигнування. Держава здійснює субсидування відсоткових ставок за кредитами для агропромислових підприємств, формування регіональних і державних продовольчих фондів, лізинг та інше; цінова політика в цілому здійснюється шляхом регулювання цін, встановлення граничних цін на деякі суспільно значимі товари й послуги, граничних рівнів рентабельності для підприємств-монополістів і критеріїв, що визначають величину цін; планування, якому належить особливе місце в системі підтримки аграрного сектора. Інструментами при цьому є прогнози, цільові програми, перспективні й поточні плани, що мають рекомендаційний характер; дотації з бюджету – це асигнування з державного бюджету, що виділяються підприємствам за продану продукцію для покриття збитків, у тому числі планових; підтримка сфер освіти, охорони здоров'я, охорона навколишнього середовища, соціальна політика – підтримка наукових досліджень по тематиці, що представляє інтерес для агробізнесу, сприяння розвитку соціальної сфери села, заходів щодо захисту природи; державне замовлення, коли держава виступає найбільшим прямим замовником продукції; механізм обмежень і заборон певних видів економічної діяльності, державне ліцензування й реєстрація; зовнішньоекономічна політика, що припускає законодавче встановлення ставок мит, обмінних курсів валют, використання іноземних позик, інвестицій, валютних обмежень. Це, наприклад, встановлення квот, мит на імпорт або експорт сільськогосподарської продукції й продовольства з метою захисту вітчизняних товаровиробників і продовольчого ринку [33].

Звідси, виникає необхідність взаємодії між механізмом державного і ринкового регулювання, але вона повинна враховувати співвідношення попиту та пропозиції на агропродовольчому ринку та інтереси як виробників, так і споживачів тваринницької продукції.

Таким чином, виходячи із вище зазначеного, можна зробити висновок, що система державної допомоги здатна більш ефективніше впливати на зміни попиту на ринку сільськогосподарської продукції за допомогою як цінових, так і нецінових чинників. Неціновими чинниками, які впливають на попит,

можуть виступати: чисельність споживачів, дохід населення, урядові витрати соціального напрямку, сподівання покупців та грошова пропозиція [34].

Разом з тим, сукупна пропозиція більш ефективніше впливає на ринковий механізм, формуючи його. В такому випадку, неціновими чинниками виступають чисельність продавців, природні умови, рентабельність сільськогосподарського виробництва, рівень податкового навантаження, розмір державних дотацій, а також сподівання продавців. На дані чинники, окрім природних умов, рівня податкового навантаження, а також розміру державних дотацій, ефективніше може здійснювати вплив на ринковий механізм регулювання розвитку сільськогосподарської галузі.

Тому, сформуємо подібну закономірність взаємозв'язку механізмів державного та ринкового регулювання розвитку сільськогосподарської галузі: в міру посилення державного механізму регулювання розвитку сільськогосподарської галузі та обмеження збільшення попиту на ринку буде переважати збільшення сукупної пропозиції, в наслідок чого буде виникати нестача продукції. І навпаки, в міру посилення ринкового механізму регулювання розвитку сільськогосподарської галузі та обмеження збільшення сукупної пропозиції буде переважати збільшення сукупного попиту, в наслідок чого буде виникати надлишок продукції [35].

Інституціональне середовище в Україні надає сільському господарству значні податкові пільги, проте нехтує потребами розвитку інфраструктури та інших супутніх послуг, а також накладає на виробників значні операційні витрати через надмірне регулювання. Станом на сьогодні в аграрній політиці України бракує чітко визначеної стратегії розвитку сільського господарства та сільської місцевості: формування політики продовжує носити несистематичний і опортуністичний характер, акцентуючи більше уваги на підгалузеві стратегії, ніж на створення рівних умов для виробників та створення цілісного та довгострокового стратегічного бачення, яке б привело втручання держави у відповідність з ринковими економічними принципами.

Видатки на державну підтримку товаровиробників представлені різними видами, але безпосередньо пов'язані з прямим впливом на фінансовий стан та розвиток аграрних товаровиробників. Наприклад, державна підтримка розвитку галузі тваринництва (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Фінансування державної підтримки розвитку тваринництва,
2017-2019 рр.**

Програми державної підтримки	2017 млн грн*	2018		2019 млн грн*	2019 р. у % до	
		млн грн*	% вико- нання**		2017 р.	2018 р.
Державна підтримка галузі тваринництва	170,0	4000,0	17,1	4000,0	у 23,5 р.	100,0
Всього	5448,1	6354,1	17,4	6909,0	126,8	108,7

* передбачено бюджетом; ** за десять місяців року

Джерело: складено авторами [36] за даними Міністерства аграрної політики і продовольства України

Міністерство аграрної політики та продовольства України на 2018 р. запланувало реалізовувати програму підтримки розвитку тваринництва (на суму 4 млрд грн). Загальний плановий бюджет державної підтримки аграрного сектору в цілому у 2018 р. зріс порівняно з 2016 р. на 5,9 млрд грн. і склав 6,3 млрд грн.

У 2020 році уряд відмовився від кількох усталених бюджетних програм підтримки аграрного розвитку, які діяли у 2017-2019 роках, зокрема окремої програми розвитку тваринництва.

Державна підтримка АПК у 2021 році передбачає фінансування за 5 класичними програмами та 6 новими. Загальна сума, виділена з державного бюджету, становитиме 4,5 млрд грн (4 млрд грн. – на класичні програми і 500 млн грн на нові програми).

Традиційна держпрограма підтримки АПК на 2021 рік: державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції (табл. 2.2).

Основні напрями та механізми надання державної підтримки розвитку тваринництва у 2021 році

Механізм державної підтримки	Об'єкти	Умови фінансування
спеціальна бюджетна дотація	нааявні від 10 до 300 бджолосім'ї	200 грн за одну бджолосім'ю, максимальна дотація 60 тис. грн одному господарю.
часткове відшкодування вартості	закуплені для подальшого відтворення племінних тварин, а саме телиць, корів молочного, нетелей, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності, свинок та кнурців, вівцематок, баранів, козематок, цапів, ярок, кізочок, цапків, бджолиних пакетів, бджолиних маток, сперми кнурів і бугаїв та ембріонів ВРХ, які мають генетичну (племінну) цінність	до 80 % вартості без ПДВ
часткова компенсація вартості в частині витрат, профінансованих без урахування ПДВ за рахунок банківських кредитів	будівництво та/або реконструкція тваринницьких комплексів і ферм, доїльних залів, підприємств з переробки тваринницької продукції	до 50 % вартості СФГ, до 70 % вартості сільськогосподарським кооперативам.
спеціальна бюджетна дотація	утримання кізочок, ярок, козематок, вівцематок	1 тис. грн на 1 голову
	приріст поголів'я корів власного відтворення	30 тис. грн за 1 голову
погашення бюджетної кредиторської заборгованості	кредиторська заборгованість, зареєстрована в органах Казначейства, отримана суб'єктами господарювання у 2018-2019 рр. за напрямом «Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції»	25 % обсягу коштів, термін кредитування до 5 років.

Джерело: узагальнено автором на основі [37; 38; 39]

Державна підтримка спрямована на розвиток тваринництва надається суб'єктам господарювання всіх форм власності.

В бюджетній декларації на 2022-2024 роки [40] підкреслено ключову роль агропромислового комплексу як однієї зі складових економіки України, що сприяє економічному розвитку, забезпеченню внутрішньої і зовнішньої

продовольчої безпеки та формуванню гідного рівня життя населення. Тому заради забезпечення розвитку тваринництва державну підтримку виробників тваринницької продукції на 2022-2024 роки буде продовжено. Державна підтримка буде зосереджуватися на стимулювання розвитку галузі тваринництва для забезпечення стабілізаційного відновлення чисельності поголів'я тварин, збільшення їх продуктивності у сільськогосподарських підприємствах та розвиток генетичних (племінних) ресурсів.

У Державному аграрному реєстрі діє програма підтримки для виробників тваринницької продукції на 2023 рік. Подати заявку можуть фізичні і юридичні особи, що зареєстровані у Державному аграрному реєстрі, утримують від 3 до 100 корів усіх напрямів продуктивності, відповідають умовам даної програми. Розмір дотаційної підтримки становить на одну голову 5300 грн, проте загальна сума підтримки не повинна перевищувати 530 тис. грн [41].

Відповідно до розробленої Мінекономіки Концепції державної підтримки агропромислового комплексу на 2021-2023 роки передбачено реалізувати трирічну програму з підтримки тваринництва шляхом надання спеціальних бюджетних дотацій з метою: реконструкції структури виробництва, удосконалення якісного складу поголів'я, осучаснення тваринницьких ферм і комплексів, підтримки біологічної безпеки та біорізноманіття.

За ініціативи Департаменту агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації було розроблено Програму розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2020 року (рішенням сесії обласної ради від 29.04.2016 № 94 (із змінами) (далі програма).

За даними [42] проаналізуємо наслідки реалізації цієї програми для виробників аграрної продукції Полтавської області. В 2016 році на виконання заходів програми з обласного бюджету було виділено 1,2 млн. грн. (рішення сесії обласної ради від 29.04.2016 № 108 та № 167 від 26.08.2016 року) з

передбачених Програмою 6,735 млн. грн. Більшістю структурних підрозділів з питань агропромислового розвитку райдержадміністрацій розроблено та затверджено районні програми, в яких передбачено реалізацію заходів обласної програми. Також створені районні комісії, які приймають відповідні документи та заявки на участь у цій програмі.

На виконання заходів програми за напрямом тваринництво в 2016 році з обласного бюджету проведено відшкодування вартості штучного осіменіння поголів'я великої рогатої худоби та придбаного обладнання на суму 59033,2 грн.

Виплати по відшкодуванню (100 % вартості) понесених витрат на проведення штучного осіменіння маточного поголів'я великої рогатої худоби проведено 96 особам в семи районах області (Зіньківський, Кобеляцький, Лохвицький, Лубенський, Решетилівський, Чорнухинський та Шишацький). Осіменено штучно 350 голів корів та телиць. Сума відшкодування – 52995,0 грн.

Виплати по відшкодуванню 50% вартості (25% місцевий та 25% обласний бюджет) обладнання для тваринництва проведено двом власникам особистих селянських господарств в двох районах області (Зіньківський та Оржицький). Сума відшкодування з обласного бюджету – 6038,2 грн.

Власникам особистих селянських господарств відшкодовано придбання доїльного обладнання, що дало змогу, завдяки модернізації виробничого процесу, перевести роботу на більш організований рівень, покращити умови праці.

Отже, для того, щоб виробництво тваринницької продукції в Полтавській області розвивалося більш ефективніше та підвищувався рівень конкурентоспроможності галузі передусім потрібно відрегулювати процес надання державної фінансової підтримки агровиробникам, забезпечити збільшення обсягів державної підтримки та ефективного використання, відповідно до сучасних принципів геополітичної взаємодії та підходів до державного заохочення виробництва тваринницької продукції в інших

державних. Врегулювання вимагає також і система прямого державного сприяння розвитку аграрного сектора. Дотації та відшкодування з державного бюджету варто сплачувати передусім ефективно виробникам сільськогосподарської продукції, а головну частину коштів варто направляти на фінансову підтримку програм, які спроможні забезпечувати стабільний розвиток аграрного сектора.

2.2. Досвід державної підтримки аграрного сектора в країнах ЄС

В основі успішного розвитку аграрного сектора економіки країн ЄС лежить вертикально інтегрована пряма система державного регулювання аграрного сектора країни. Виділимо принципи механізму державного регулювання аграрного сектора: централізація державного управління; комплексний характер аграрної політики; провідна роль міністерства аграрного розвитку; регулярне прийняття законів з урахуванням змін на внутрішньому і зовнішніх аграрних ринках; систематизована нормативно-правова база та ін.

Врахування зарубіжного досвіду при реформуванні аграрного сектора України не означає його сліпого копіювання. Необхідно синтезувати все краще і ефективне в світовому аграрному виробництві з уже наявними досягненнями вітчизняного АПК [43].

Державна підтримка аграрного сектора – це один із пріоритетних напрямків економічної політики в країнах ЄС, яке розглядається, як необхідний інструмент аграрної політики в сучасних умовах. Досвід країн ЄС показав наявність державної підтримки аграрного сектора в багатьох промислово розвинених країнах, які витрачають на її реалізацію значні фінанси. В кожній країні є свої особливості державної підтримки аграрного сектора, в формах і методах взаємодії держави з виробниками сільськогосподарської продукції. В країнах ЄС, які ще в 60-і роки ХХ ст.

домовилися про проведення єдиної аграрної політики, є відмінності.

Спільна аграрна політика ЄС була започаткована в 1957 р. Римським договором, підписаним шістьма країнами (ФРН, Італією, Францією, Бельгією, Нідерландами, Люксембургом), в якому йшлося про утворення ЄС. Одним із принципів такої політики стало використання будь-яких механізмів для підтримки внутрішніх цін на продукцію сільського господарства.

Державне регулювання аграрного сектору в країнах ЄС – це складний механізм, що включає різні інструменти впливу на структуру аграрного сектору, соціальну структуру села, доходи фермерів, аграрний ринок, міжгалузеві і міжгосподарські відносини з метою формування сталих правових, економічних і соціальних умов для розвитку аграрного виробництва, охорони навколишнього середовища, задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування за соціально-прийнятними цінами [44].

Майстро С.В. зазначає, що для стабілізації аграрного виробництва в країнах ЄС використовується система прямих і непрямих способів державного впливу: бюджетне фінансування, кредитування, оподаткування, регулювання цін і фермерських доходів, стабілізація ринку аграрної продукції та ін. При цьому майже всі країни ЄС у відносинах аграрного сектору з іншими галузями у питаннях експорту й імпорту сировини слідують принципу аграрного протекціонізму. Разом з тим успіхи аграрного сектору країн ЄС зобов'язані обмеженню дій ринкових механізмів саморегулювання з використанням зовнішніх державних важелів впливу. Це державна підтримка аграрного сектору через ціни, дотації, квоти, податкову й кредитну політики та ін. [45].

Державна підтримка в країнах ЄС базується на застосуванні переважно економічних методів: податкової, цінової, кредитної політики, субсидіях, бюджетних дотаціях. Відмінності визначаються культурними, географічними, історичними особливостями тієї чи іншої країни, її соціальними перевагами.

Під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів до системи державної

підтримки аграрного сектору в неї вносяться, іноді досить істотні, корективи. Проте, аналізуючи аграрну політику країн ЄС, можна виділити основні напрямки в державному регулюванні аграрного сектору, які носять стійкий характер і типові для кожної з країн.

Держава забезпечує правовий захист аграрних товаровиробників, боротьбі з ярами і солончаками, проводить великомасштабні роботи по осушенню заболочених земель, будівництва зрошувальних систем. Враховує паритет цін на продукцію сільського господарства і промисловості, формує ринок продовольства, здійснює підтримку товаровиробників різних форм власності, сприяє розвитку імпорتنих зв'язків.

Аграрна політика країн ЄС спрямована на таке: гарантовану достатню згідно норм споживання забезпеченість продовольством і продуктами харчування; досягнення мінімального рівня прибутковості галузі, що формує привабливість для інвестицій; на підтримку стабільної економічної ситуації в аграрному секторі; захист внутрішнього ринку; обмеження надлишкового виробництва; гарантії конкурентоспроможної участі виробників в міжнародному поділ праці.

Фермери країн ЄС виробляють порівняно з внутрішнім споживанням більше м'яса та молока, але продовжують діяти державні механізми для запобігання перевиробництву молока. Після скасування квоти це молоко знайде ринок поза межами ЄС, тож українським виробникам доведеться конкурувати з фермами та переробними підприємствами, обладнаними за стандартами ЄС, щоб реалізувати його через канали продажу вітчизняних магазинів. У 2020 р. в Україну зросло ввезення згущеного молока, сиру та молока знежиреного. Це говорить про інтерес низки українських переробних підприємств та споживачів до іноземної молочної продукції.

Практика розвинутих країн світу, де активна політика аграрного державного протекціонізму має вигляд пріоритетного стратегічного напрямку розвитку та сприяє росту виробництва та забезпечення країни власним продовольством, [46] свідчить про те, що державна підтримка розвитку

тваринництва є запорукою продовольчої безпеки держави та нації.

У світі бюджетна підтримка аграрного сектору визначається як основний показник рівня підтримки галузі через оцінку підтримки виробників PSE (Producer Support Estimate). Ця методика застосовується членами Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) і останнім часом до деяких країн Центральної та Східної Європи і є сумою здійснюваних в результаті заходів урядової політики трансфертів від споживачів і платників податків до сільгоспвиробників. В результаті прийнятих заходів підтримки фермери в розвинених країнах отримують за свою продукцію приблизно в 1,5 рази більше, ніж вони отримували б при вільній конкуренції з світовим ринком. Пряма підтримка виробників становить приблизно 1/3 від одержуваних ними ефективних доходів, але із загального обсягу підтримки сільського господарства на частку бюджету припадає трохи більше 1/2, решта забезпечується заходами захисту ринку. Загальна підтримка сільського господарства в розвинених країнах в даний час не перевищує 1,5 % від ВВП [47] (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Оцінка підтримки сільськогосподарських виробників у країнах ЄС,
2017-2021 рр.**

Показники	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Оцінка підтримки виробника (PSE), млн євро	87182,77	92504,49	93905,85	91253,90	82847,58
Оцінка підтримки виробника (PSE), млн дол. США	98277,61	109172,45	105116,72	103988,12	97980,31
Коефіцієнт номінальної допомоги виробнику	1,23	1,25	1,24	1,24	1,21
Номінальний коефіцієнт захисту виробника	1,04	1,05	1,05	1,04	1,03

Джерело: узагальнено автором за даними [48].

Аграрний сектор України працює в умовах невизначеності, пов'язаної з діями уряду щодо державної підтримки, а також митного регулювання імпортно-експортних операцій, внесення змін до податкового законодавства.

Разом з тим в умовах євроінтеграційних процесів виникають інституційні ризики через обмеження у природоохоронній діяльності, фінансово-кредитній, землекористуванні, пов'язані з баченням перспектив співпраці іноземних партнерів України. Країни-імпортери та експортери досить тісно пов'язані між собою, а тому на дохідність аграрного сектору впливають соціально-економічні, політичні, екологічні тощо події в інших країнах.

Зменшення інституційних ризиків спричинило позитивне значення державної підтримки аграрних підприємств в Україні, що визначається за методологією ОЕСР (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Вклад в зміну оцінки підтримки сільськогосподарських виробників,
2020-2021 рр.**

Країни/групи країн	% зміни PSE до попереднього року	Оцінка підтримки виробника (PSE) у 2021 р., млн дол. США
Україна	21,76	589,88
ОЕСР – всього	-7,36	245374,73
ЄС	-9,21	97980,31
Турція	-39,77	7465,96

Джерело: узагальнено автором за даними [48].

Негативні показники PSE у 2014-2017 роках були зумовлені різницями у цінах на вироблену продукцію в Україні і країнах ЄС. Тобто, за цими розрахунками, інституційний фінансовий ризик для України виник через дії уряду в частині прямої та непрямой державної підтримки. Саме тому збільшення виробництва не є найоптимальнішим для України, як і винятковий курс держави на аграрний розвиток, зокрема і галузі тваринництва, оскільки існує загроза стати сировинною базою інших, більш економічно спроможних, країн.

Як бачимо, стан державної підтримки розвитку тваринництва потребує реалізації нових ідей та реформ, що відповідатимуть сучасним вимогам.

Важливе місце серед форм протекціонізму в аграрному секторі відводиться різним механізмам підтримки цін на сільськогосподарську

продукцію, що становить 75 % сумарного еквівалента субсидій виробникам в країнах ЄС. Для інших видів підтримки аграрного сектору (будівництво об'єктів інфраструктури, надання різних послуг) вони досягають 60 % в Австрії [49].

Для захисту аграрних товаровиробників в країнах Західної Європи діють механізми захисту внутрішніх ринків. Необхідність захисту вітчизняних споживачів і виробників стало вихідною точкою формування єдиної аграрної політики країн ЄС, де інструментами захисту внутрішнього ринку стали митні і компенсаційні платежі з метою вирівнювання різниці між високими внутрішніми і низькими світовими цінами та збільшити прибутковість аграрного сектору. При цьому величина імпорتنних тарифів досить висока.

Пряме регулювання аграрного виробництва в багатьох країнах ЄС здійснюється у формі регулювання величини посівних площ або кількості голів худоби і в формі максимально допустимих обсягів виробництва. В країнах ЄС квотується виробництво яловичини, молока.

У країнах ЄС висока питома вага великих спеціалізованих каналів реалізації продукції, що мають зв'язки з товаровиробниками і забезпечують стабільність аграрного виробництва.

Непряме регулювання державою сільськогосподарського виробництва забезпечує матеріально-технічне постачання. У країнах ЄС для захисту внутрішнього ринку від більш дешевих продуктів аграрної сфери застосовують податки на імпорт, в той же час продукція, що експортується отримує субсидії від держави. Таким чином, товаровиробнику компенсуються втрати або їх частину, якщо ціни на світовому ринку нижче внутрішніх цін.

У ряді європейських країн держава здійснює доплати переробним галузям для здешевлення основних продуктів харчування. Є державні служби з контролю за цінами. Граничні ціни на продукти харчування встановлені в Швейцарії, Норвегії, Швеції та інших державах. У більшості розвинених зарубіжних країн з ринковою економікою, сільське господарство має пільги по встановленню ставок на прибутковий податок, податків на додану вартість, на

майно, на землю. При цьому ставки податків на доходи господарств залежать від величини доходу. Наприклад, в Швейцарії при доході ферми до 50 тис. франків на рік встановлений податок на 10% доходу, а при доході понад 200 тис. франків – від 22 до 35%. Система оподаткування на додану вартість в західноєвропейських країнах більш гнучка, ніж в Україні. В багатьох країнах переважають дрібні ферми, що відрізняються стійкою конкурентоспроможністю, але малоефективні з економічного боку. Держава ж, з огляду на, що на невеликих фермах зайнята значна частина трудових ресурсів, йде на компроміс, здійснює і підтримку, щоб не допустити соціальної нестабільності в суспільстві [50].

Відомо, що практично всі країни ЄС надають аграрному сектору необхідну допомогу, що включає в себе і пряме субсидування. Напрями державної підтримки аграрного сектору в зарубіжних країнах займають значну питому вагу в загальній вартості сільськогосподарської продукції. Так, найбільший цей показник зафіксовано у Швейцарії – 82%, Норвегії – 75%, Ісландії – 73%. В країнах ЄС цей показник становив 49%. [51].

Разом з тим значна роль у розвитку і успішному функціонуванні аграрного сектору цих країн належить кредитним системам. У державах ЄС поряд з дотаціями початківцям фермерам на облаштування, компенсаціями господарствам, які перебувають в несприятливих природних умовах та іншими виплатами, кредитними установами здійснюється кредитування під порівняно невисокий відсоток, заходів щодо підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та поліпшення умов життя фермерів. Крім того, молодим фермерам (від 21 до 35 років) надаються пільгові довгострокові кредити терміном на 12 років всього під 3,4-6% річних.

Подібна практика успішно застосовується в системі сільськогосподарського кредиту Франції, Чехії, Голландії та інших країн. Так, у Франції функціонує спеціальний банк, який лідирує в структурі сільськогосподарського кредиту під відносно низький відсоток позики і орієнтований в основному на малі та середні підприємства. Молодим

фермерам надаються привілейовані кредити: спочатку безоплатна позика, потім безвідсотковий кредит і далі пільговий кредит під 3,5 % річних з поверненням протягом 5-10 років [52].

Цікавим видається чеський досвід кредитування фермерів, де основна роль у функціонуванні кредитних механізмів, відводиться державі. У 1994 році був створений Фонд гарантії та підтримки фермерів і лісництва, який є акціонерною компанією, що належить державі. Головна функція Фонду полягає в погашенні певної частки позикового відсотка фермерам і виступає гарантом повернення основної суми коштів. Завдяки цьому комерційні банки стали більш поступливими в плані надання фермерам необхідних коштів. Обсяги підтримки Фонду залежать від терміну, на який розрахований кредит, тобто, чим довше строк, тим більша частка відсотків за позикою сплачується з коштів Фонду [53]. Правда, щоб отримати підтримку Фонду фермерським господарствам необхідно відповідати ряду вимог, що складається з 16 пунктів. Однак організації сільськогосподарського кредиту на базі посередництва Фонду гарантії та підтримки фермерів і лісництва дозволяють, як показує досвід, стимулювати і значно спрощувати приплив грошових коштів, капіталів в аграрний сектор, сприяють динамічному розвитку фермерських господарств.

Іншим успішно діючим інструментом регулювання аграрного сектору економіки є фіскальна політика по відношенню до агробізнесу. У багатьох країнах світу традиційно для сільськогосподарських підприємств і фермерів застосовується пільговий податковий режим. Наприклад, в Німеччині платять промисловий податок підприємства, що обслуговують сільське господарство, а фермери ні. Французькі фермери платять прибутковий податок зменшений на суми обов'язкових відрахувань до державних фондів та сплачених відсотків за кредитами на будівництво житла і виробничих приміщень. У зарубіжних країнах сільгосптоваровиробники в основному сплачують податок на земельну власність, який є необтяжливим для агробізнесу і основним джерелом поповнення місцевого бюджету.

Одним з широко поширених інструментів державного регулювання в розвинених країнах є застосування митних зборів або квот на ввезену сільськогосподарську продукцію, що дозволяє обмежувати імпорт більш дешевої сільськогосподарської продукції. Наприклад, Євросоюзу використання мит дозволяє вирівнювати ціни на імпортовану сільськогосподарську продукцію і продукти харчування по відношенню до виробленої європейськими фермерами. Це забезпечує конкурентоспроможність європейських сільськогосподарських товаровиробників і підтримує їх виробництво на певному рівні прибутковості в цих країнах.

Однак аграрний протекціонізм держави може мати і негативний вплив – це зниження конкуренції, зростання монополізації ринку і як наслідок збільшення цін на ресурси, сільськогосподарську продукцію і продукти харчування на внутрішніх ринку. Посилення протекціонізму сприяє появі певних груп економічно взаємопов'язаних осіб як у владі, так і в бізнесі, що роблять метою своєї підприємницької діяльності не на підвищенні ефективності і розвитку власного бізнесу, а за рахунок вилучення бюджетних коштів для особистого збагачення, тим самим завдаючи серйозної шкоди економіці країни.

В даний час в українській економіці спостерігається подекуди така ж ситуація, що породжується введеними митними обмеженнями, виборчим субсидуванням і дотаціями окремих економічних груп осіб. В Україні продовжують залишатися невирішеними проблеми насичення вітчизняного ринку достатньою кількістю сільськогосподарської та продовольчої продукції, рівноправної конкуренції та продовольчої безпеки.

У розвинених країнах істотною відмінністю в структурі фінансування держпідтримки сільського господарства від України є підтримка в першу чергу споживачів, особливо бідного населення, в т.ч. і за рахунок підвищеної шкали сплачуваних податків з доходів багатих громадян, що перерозподіляються на закупівлю продуктів харчування та видачі їх за

талонами населенню з низьким прожитковим мінімумом. Це стримує зростання цін на сільськогосподарську продукцію і продукти харчування, забезпечує стабільне держзамовлення аграріям на вироблену ними сільськогосподарську продукцію за гарантованими цінами і гарантований дохід сільгосптоваровиробникам, соціально-економічну стабільність та захищеність населення в країні.

Результат цього не висока питома вага в структурі витрат населення на продовольство. У розвинених країнах вона становить 15 %, а в Україні сягає більше 40 %. Вітчизняні сільгосптоваровиробники отримують підтримку виходячи з розрахунку різниці між світовою ціною і ціною сформованої на національному агроринку. В результаті чого ціни на сільськогосподарську та продовольчу продукцію вироблену вітчизняними аграріями вище, ніж на аналогічну продукцію іноземного виробництва.

Для України, яка має відмінності від багатьох країн світу, що полягають в колишній жорсткій централізованій системі управління, яка утверджувалася протягом багатьох десятиліть, різкий перехід до ринкового господарства привів до руйнування державної власності, різкого спаду виробництва і затяжної кризи. Ці явища посилювалися в результаті помилкового підходу до вибору моделі становлення ринкової економіки, тобто відмова від впливу держави в соціально-економічні процеси, планування, руйнування економічних зв'язків, потворна приватизація.

Для використання досвіду зарубіжних країн щодо формування ринкової економіки Україна повинна орієнтуватися на країни, в яких роль держави в управлінні соціально-економічними процесами досить висока.

В основі успішного розвитку аграрного сектору економіки країн з розвинутою ринковою економікою лежить вертикально інтегрована струнка система державного регулювання аграрного сектору країни. Ми не відкидаємо той факт, що точне копіювання державних заходів країн з розвинутою ринковою економікою та використання їх в національній економіці неможливо і недоцільно. Але можна виділити основні принципи механізму

державного регулювання аграрного сектору цих країн: комплексний характер аграрної політики; централізація державного управління аграрним сектором; провідна роль міністерства сільського господарства; систематизована нормативно-правова база і регулярне прийняття законів з урахуванням змін на внутрішньому і зовнішніх аграрних ринках тощо.

Таким чином, дослідження особливостей державного регулювання аграрного сектору економіки в зарубіжних країнах свідчить про великий досвід регулювання сільського господарства в світі. При цьому в кожній країні своя особливість і специфіка прийнятих державних заходів, що розрізняються виходячи з поставлених цілей, завдань і механізмів розв'язання наявних проблем національного сільського господарства та економіки, але в той же час спрямовані на вирішення спільних завдань в аграрному секторі економіки: підтримка стабільної економічної ситуації в аграрному секторі, певного рівня прибутковості і кон'юнктури ринку; підвищення конкурентоспроможності вітчизняних сільгосптоваровиробників на внутрішньому і зовнішніх ринках; захист національного ринку; надання допомоги агробізнесу і населенню в адаптації до нових умов; регулювання, стимулювання та вирішення проблем дефіциту ресурсів виробництва; обмеження обсягів надлишків виробництва; запобігання небажаного процесу міграції сільського населення; наукові дослідження і впровадження інноваційних технологій; забезпечення безпеки харчових продуктів. Відповідно, система державного регулювання повинна трансформуватися в часі з урахуванням зміни концентрації виробництва, кон'юнктури ринку і під впливом процесів глобалізації оперативно відповідати на нові виклики в світі і національній економіці.

Порівнюючи обсяг державної підтримки в Україні з іншими країнами, можна стверджувати про високий показник надання державної підтримки (субсидій) сільському господарству у європейських країнах, що відповідно і формує вищий рівень конкурентоспроможності європейської аграрної продукції, порівняно з вітчизняною. Залежно від країни державна підтримка галузі коливається, зокрема, у Нідерландах та Бельгії – близько 500 євро/га,

Польщі 345 євро/га, в той час як в Україні цей показник балансує в межах 10-20 євро/га (з урахуванням коштів, що залишались в рамках дії спеціального режиму з ПДВ) [54].

Результати вивчення досвіду державної підтримки аграрного сектору в країнах ЄС дають підстави для певних висновків: державна підтримка передбачає здійснення цільових фінансових програм через фінансування окремих видів діяльності, пільгового кредитування; більшість країн ЄС реалізують політику державного впливу на розвиток аграрного сектору переважно економічними методами; пільговий вплив оподаткування впроваджується в основному через встановлення пільгових ставок оподаткування та гарантування неоподаткованого мінімуму.

Висновки до розділу 2

Фінансова політика державної підтримки розвитку галузі тваринництва в Україні має бути орієнтована на економічне і технологічне, екологічне відновлення тваринництва, яке буде самодостатнім та фінансово незалежним. Дефіцит кореляційних взаємозв'язків між показниками фінансування з державного та обласних бюджетів тваринницької галузі та показниками її діяльності зумовлює необхідність в системному аналізі практики успішних аграрних підприємств по всій Україні, які у теперішніх умовах мають показники сталого розвитку, для поширення даного досвіду. Фінансування за рахунок бюджетних коштів доцільно сконцентрувати на заходах щодо охорони довкілля та формуванні державних резервів з метою забезпечення безпеки продовольства (на зворотній основі).

Внаслідок відмови від непрямой підтримки (за рахунок спецрежиму ПДВ) і переходу виключно на програми прямої бюджетної підтримки значно скоротилися обсяги державного фінансування галузі. Однак і за таких умов останніми роками передбачені в бюджеті кошти не використовуються у

повному обсязі.

Позитивною тенденцією для розвитку галузі тваринництва є прийнята Урядом постанова, яка унормовує процедуру надання державної підтримки у 2021 р. та формує фінансово-кредитний механізм повернення коштів. Зокрема, встановлені частки відшкодування: часткового повернення вартості племінних тварин до 80%; часткового повернення вартості будівництва чи реконструкції тваринницьких ферм і комплексів до 50%.

В межах державної підтримки на 2021 р. заплановано: часткове повернення вартості придбаних/відтворених племінних тварин в сумі до 350 млн грн; повернення частини витрачених коштів на реконструкцію та будівництво доїльних залів, тваринницьких комплексів (до 60 млн грн); спрямовані на приріст поголів'я корів власного надбання бюджетні дотації спеціалізованого напрямку (до 100 млн грн).

Перелік програм державної підтримки протягом 2018-2022 років не є усталеним; спостерігається перехід від підтримки великих аграрних товаровиробників до підтримки малих форм ведення агробізнесу; обсяги фінансування за окремими програмами державної підтримки розвитку тваринництва суттєво варіюють за роками, що знижує ефективність використання бюджетних коштів її отримувачами у середньо- та довгостроковій перспективі.

Порівнюючи обсяг державної підтримки в Україні з іншими країнами, можна стверджувати про високий показник надання державної підтримки (субсидій) сільському господарству у європейських країнах, що відповідно і формує вищий рівень конкурентоспроможності європейської аграрної продукції, порівняно з вітчизняною. Так, в ЄС 21 % валової сільськогосподарської продукції компенсується державою за рахунок різних програм державної підтримки, в той час як в Україні – 1-1,5%.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ

Найбільше уваги Мінагрополітики варто приділяти розвитку тваринництва. Це та галузь, яка може стати локомотивом всіх галузей в аграрному секторі. Україна експортує сировину, зерно, а бажано ним скористатися технологічно для виробництва м'яса та молока – на продукт із доданою вартістю. Це допоможе створити додаткові робочі місця. У проекті Мінекономрозвитку на 2021-2023 рр. було передбачено профінансувати сумарно 1,8 млрд грн виплат на 1 корову. Державна підтримка може скласти 5 тис. грн на 1 корову.

За кожним напрямом розвитку тваринництва потрібні комплексні програми. Потрібно починати з поголів'я, кормової бази, кооперації та інфраструктури ринку. Саме агрохолдингізація і традиційна підтримка великого бізнесу призвела і буде поглиблювати зменшення виробництва продукції у фермерських господарствах і до росту цін на продовольство. Тільки прямими дотаціями цю проблему не вирішити.

Державна підтримка розвитку тваринництва у формі відшкодування за побудову тваринницьких ферм, племінного господарства, буде йти на подальший розвиток і вкладання основних засобів, створення тваринницьких приміщень, і є сприятливим явищем. Усі великі програми вимагають від аграрників надлишкових витрат часу, обумовлених бюрократичними процедурами участі у державних програмах.

На нашу думку, доречною є активація уваги Павла Ковалю, генерального директора Української аграрної конфедерації, до підтримки новостворених ферм до 20 га у вигляді компенсації 5 тис грн на га, але не більше 100 тис грн. Важливо підтримувати і молодих фермерів до 35-ти років, щоб молоді люди, могли розвиватись. Кількість населення за останні 10 років у селі скоротилась на 17%. Потрібні державні заходи щодо регулювання відтоку людей.

На думку Вадима Чагаровського, голови ради директорів Спілки молочних підприємств України, треба створити фонд відновлення родючості землі і встановити норму поголів'я ВРХ на 100 га. За умови відновлення родючості ґрунту, дотримання норми утримання поголів'я ВРХ на 100 га, внесення органіки землевласник чи орендар до фонду внески робити не будуть. За невиконання норми доведеться платити до фонду, а фонд буде підтримувати тих, хто утримує ВРХ. І, таким чином, буде підтримка розвитку тваринництва. Такий підхід забезпечить надходження до Державного бюджету. У Польщі діє норма 24 голви на 100 га. У Німеччині – біля 40 голів на 100 га. За умови законодавчого введення такого показника з'явилося би додаткове джерело фінансування розвитку тваринництва. Держава має піклуватися не лише про Державний бюджет, а і про фінансування фондів, які б підтримували тваринництво.

В Україні існує зараз така ситуація щодо створення сімейних молочних ферм: десь 29 сімейних молочних ферм знаходяться у західних областях. Для того, щоб такі ферми існували, їм треба стартовий капітал. Молочні ферми зможуть бути ефективними лише тоді, коли поголів'я починається з 15-ти, або як в Польщі зараз – від 25-ти голів. На таку кількість поголів'я можна проводити певні механізовані процеси, робити мийку, процес доїння механізувати. Це підвищить санітарно-гігієнічні показники молока. Але для того, щоб сімейні молочні ферми існували, їм потрібна земля для заготівлі соковитих зелених кормів. Крім того, у кожній сільраді є землі запасу сільської ради, які мають цільове сільськогосподарське призначення. Потрібно провести аудит земель запасу сільських рад, які мають цільове сільськогосподарське призначення, земель випасу. Після цього виділити землі на сімейні молочні ферми. Тільки після цього сімейні молочні ферми можуть існувати. Для започаткування сімейних молочних ферм необхідно під 3-3,5 млн грн, які можливо виділити як державну підтримку. Для того, щоб отримати обігові кошти. Бо це гроші, які підуть на будівництво, на придбання нетелів.

Уряд практично не має реальних важелів впливу на процес виконання програм розвитку тваринництва. Основні причини цього такі:

- донедавна законодавча неврегульованість і відсутність єдиних підходів до процесу розроблення та виконання програм;

- поширена практика лобіювання вузьковідомчих і вузькокорпоративних інтересів. Це призвело до того, що нині об'єктами уваги програм стали практично всі галузі господарства і сфери суспільного життя. Характерна особливість – тенденція розробляти програму як підставу для формування видатків на численні бюджетні програми;

- виконання цілої низки споріднених програм, що мають аналогічні заходи і завдання. Існує також певна кількість програм, які дублюють функціональні обов'язки міністерств і відомств, тобто програми стають підставою для додаткового фінансування основних функцій цих органів за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів;

- неузгодженість чинного законодавства в суто програмному та бюджетному процесах щодо вирішення актуальних державних проблем. Згідно з Бюджетним кодексом, програми фінансуються в межах бюджетних програм, пріоритетність їх фінансування визначає розпорядник бюджетних коштів у межах граничних обсягів, затверджених Міністерством фінансів;

- велику частину програм розробляють і затверджують без урахування реальних можливостей їх фінансування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, тобто із самого початку вони нереальні. Проблеми, якими характеризується сфера державних цільових програм, а саме надмірна кількість програм та невідповідність значної їх частини вимогам положень Закону України «Про державні цільові програми» і Порядку розроблення та виконання державних цільових програм, затвердженого постановою КМУ від 31.01.2007 р. № 106, створені багатьма урядами.

Представлені результати дослідження показують, що Полтавська область, маючи високий потенціал для розвитку сільськогосподарського виробництва, за обсягами державної підтримки сільськогосподарських

товаровиробників, яка фактично є додатковим інвестиційним ресурсом, займає недостатньо високі місця. Для покращення цієї ситуації доцільно застосовувати заходи двох напрямів:

збільшення більш високими темпами (у порівнянні з іншими областями) показників, на основі яких здійснюється розподіл державних коштів, а за діючими редакціями відповідних нормативних документів – це обсяг сільськогосподарського виробництва;

розробка пропозицій щодо урахування факторів регіонального розвитку та його перспектив при визначення відповідних порядків розподілу бюджетних коштів. Відповідний аналіз нормативних документів представлений в додатку Б.

Аудит ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на надання державної підтримки агропромислому комплексу, проведений Рахунковою палатою України, засвідчив, що такий дієвий інструмент фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі, як здешевлення кредитів, потребує подальшого розвитку. Так, проведеним аудитом встановлено, що одна гривня бюджетних коштів, виділена за бюджетною програмою за КПКВК 2801030, дає змогу залучити майже 36 грн. кредитного ресурсу в аграрний сектор економіки (часткову компенсацію у загальному обсязі 570460,8 тис. грн.. відсоткової ставки за кредитами у 2015-2016 роках отримали 1293 суб'єкти господарювання, що сприяло залученню 20412,0 млн. грн кредитів на потреби сільськогосподарського виробництва) [55].

За результатами проведеного аудиту ефективності здійснення державної підтримки аграрних виробників Рахункова палата рекомендувала вжити заходів щодо:

- розроблення та прийняття Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року з урахуванням змін, внесених до Бюджетного кодексу України в частині визначення щорічного обсягу коштів Державного бюджету України, які будуть у 2017–2021 роках

спрямовуватися на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників України, в розмірі не менше 1 % від випуску продукції у сільському господарстві;

- забезпечення державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників України видатками Державного бюджету України в обсягах, визначених законодавчими актами;

- забезпечення Міністерством фінансів України належного планування бюджетних призначень за КПКВК 2801460 в обсязі надходжень до спеціального фонду від повернення кредитів і з урахуванням залишків; - розроблення та прийняття порядку списання безнадійної дебіторської заборгованості за виданими кредитами.

- розробки та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року;

- вчасного затвердження паспортів бюджетних програм підтримки агропромислового комплексу;

- розробки проекту змін до Порядку № 300 у частині визначення механізму розрахунку обсягу компенсаційних виплат часткової компенсації;

- забезпечення формування державного резервного насінневого фонду в запланованих обсягах;

- ефективного управління бюджетними коштами на всіх етапах бюджетного процесу та досягнення результативних показників бюджетних програм фінансової підтримки агропромислового комплексу;

- забезпечення посилення Українським державним фондом підтримки фермерських господарств контролю за виконанням умов договорів про надання фінансової підтримки на поворотній основі;

- посилення претензійно-позовну роботу та вирішити питання списання безнадійної дебіторської заборгованості.

У цілому низька інституційна спроможність та недостатня фінансова забезпеченість місцевих органів виконавчої влади та ОМС щодо вирішення

проблем розвитку регіонів (через обмеженість державних коштів) призводять до зниження економічної активності, посилення диспропорцій, загострення соціальних проблем. Тому підвищення професійного рівня службовців публічного управління, удосконалення нормативно-правової бази, посилення економічної спроможності регіонів дозволить в кінцевому підсумку удосконалити і сам процес надання державної підтримки, як це прийнято в розвинених країнах, аграрним виробникам.

Одним з важливих шляхів підвищення ефективності і інтенсивності реалізації аграрного потенціалу країни є удосконалення системи фінансового забезпечення аграрного сектору. Це стосується, перш за все, удосконалення системи державної підтримки аграрного сектору, створення прозорих інструментів системи оподаткування аграрного сектору, розвитку системи кредитного забезпечення і страхування ризиків в аграрній сфері.

Державна підтримка аграрного сектору важелями фінансово-економічного механізму є важливою складовою державної аграрної політики. Вона безпосередньо пов'язана з витратами бюджетних коштів і має бути спрямована як на підтримку великих аграрних підприємств, так і фермерських господарств та дрібних товаровиробників, більшість з яких не має прямого доступу до державних преференцій. Механізм державної підтримки аграрного сектору має забезпечувати прозорість розподілу бюджетних коштів та ефективність їх використання. Враховуючи складну економічну і воєнно-політичну ситуацію в країні, ймовірним є подальше скорочення можливостей бюджетного фінансування аграрного сектору. У такій ситуації для забезпечення розвитку аграрного потенціалу значно зростає роль кредитної підтримки аграрного виробництва. Для підвищення ефективності кредитного забезпечення розвитку аграрного потенціалу необхідно реалізувати заходи щодо удосконалення системи кредитування підприємств аграрного сектору, зокрема, розширити системи мікрокредитування для малого бізнесу. При цьому необхідно сформувати якісну систему страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників із розширенням її інституційних

складових та покращенням гарантійного механізму виконання страхових зобов'язань [56].

Серед шляхів підвищення економічної ефективності реалізації аграрного потенціалу важливе місце відводиться удосконаленню державної регуляторної політики в аграрному секторі. Мова йде про удосконалення цінового та технічного регулювання, зменшення регуляторного навантаження за рахунок спрощення процедур державного контролю та скорочення кількості дозвільних процедур і видів ліцензійної діяльності, розвиток таких складових системи регулювання аграрних ринків як моніторинг, страхування ринкових ризиків тощо [57].

Слід зазначити, що важливість і доцільність фінансової підтримки держави підтверджена досвідом країн світу, які, враховуючи підвищення ролі світової торгівлі в умовах глобалізації світової економіки, реалізують свою діяльність у цій сфері у відповідності до міжнародних угод. Узгоджена позиція країн-членів СОТ базується на пропорційному обмеженні країнами тих заходів, що мають ознаки протекціонізму і порушують принцип справедливої конкуренції та світовому ринку (державні дотації, цінова підтримка, пільгове кредитування тощо). При цьому зростає питома вага заходів так званої «зеленої» скриньки – тобто заходів державної бюджетної і цінової підтримки, які не порушують принципів справедливої конкуренції і стосуються таких сфер як наукові дослідження, контроль якості, охорона довкілля, сприяння збуту, удосконалення інфраструктури, регіональний розвиток тощо. Це має призвести до поступового переходу від безпосередньої підтримки сільськогосподарських підприємств до державної підтримки розвитку сільської місцевості.

Програмна концепція з підтримки тваринництва на 2021-2023 роки передбачає надання спеціальних бюджетних дотацій з метою реконструкції ферм та комплексів, зміни структури виробництва, покращення якісного складу поголів'я, підтримки біорізноманіття та біологічної безпеки (табл. 3.1).

**Прогнозовані результати державної підтримки розвитку тваринництва
України, 2022 р.**

Програми (напрями підтримки)	Результативні показники	Прогнозне значення
Розвиток тваринництва (1) (відшкодування вартості закуплених племінних тварин, бджіл, сперми та ембріонів)	збільшення в сільськогосподарських підприємствах поголів'я, голів: телиці, нетелі та корови	3950
	свинки та кнурці	2300
	вівці	1500
	кози	500
	репродуктивного матеріалу, тис. доз	133,0
	бджоломатки, тис.	5,0
	ембріонів	50
	бджолпакетів	500
Розвиток фермерських господарств (дотація за утримання корів)	масштаб підтримки поголів'я, голів	10000
	масштаб підтримуваного виробництва – молока, тис. т	65
	кількість фермерських господарств, які отримують підтримку	500
	середній обсяг підтримки на одне господарство, тис. грн	150
Розвиток тваринництва (2) (спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'ї)	обсяг здешевлення утримання, тис. бджолосімей	1325,0
	реєстрація потужностей з виробництва меду	+25 %
Розвиток тваринництва (2) (відшкодування вартості тваринницьких об'єктів до 50 % вартості)	потужність об'єктів, тис. голів свинарство	40
	скотарство	5
	птахівництво	1700
	буде збудовано та реконструйовано, комплексів	30
	підприємств з переробки молока, м'яса, риби	+10
	робочих місць	+700
Розвиток тваринництва (3) (спеціальна бюджетна дотація за утримання кізочок, козематок, ярок, вівцематок)	підприємство може взяти участь у програмі	200
	голів маточного поголів'я, утримання яких буде компенсовано	70000
Розвиток тваринництва (3) (спеціальна бюджетна дотація за приріст поголів'я корів власного відтворення)	голів, на які збільшено основне стадо	+5000
	молока на переробку, тис. т	+35,0
	частка виробництва продукції операторами ринку, %	+0,5

Джерело: узагальнено автором за даними [58]

У 2022 р. міжнародну допомогу для розвитку тваринництва залучив ЄС, проте вона зорієнтована в основному на малий бізнес. З 1 вересня 2022 р. у Державному аграрному реєстрі розпочато прийом заявок в межах нової програми допомоги малим агровиробникам на загальну суму понад 1,5 млрд грн, яка фінансується з бюджетної підтримки ЄС.

Безповоротну допомогу можуть отримати аграрії, які утримують від 3 до 100 корів, у випадку, що корови зареєстровані, оскільки це визначальна умова отримання міжнародної допомоги. Через програму підтримки, на яку слід зареєструватися у Державному аграрному реєстрі до 21 листопада 2022 р. до 22 тис. фермерів зможуть отримати у 2023 р. 5300 грн за корову, але не більше 530 тис. грн. Таку допомогу мають право отримати й особисті селянські господарства.

У державному бюджеті на 2023 р. закладено 20 млрд грн за програмою доступних кредитів «5-7-9». Залучення додаткових коштів підтримки тваринницької галузі планується за рахунок міжнародних програм допомоги.

Отже, в сучасних воєнних реаліях 2022 р. класичних програм розвитку тваринництва на 2023 р. не передбачено. У 2023 р. аграрії зможуть користуватися доступними кредитами. Також урядові органи розробили проєкт закону, що дозволить компенсацію тіла кредиту та страхування.

У бюджеті 2023 року заплановано створення Фонду ліквідації наслідків збройної агресії. Аграрії зможуть скористатися підтримкою не акумульованою в Мінагрополітики, а поширеною серед різних відомств.

Висновки до розділу 3

Отже, тільки комплексна і послідовна реалізація заходів, прописаних в програмах розвитку тваринництва, з повним фінансовим забезпеченням їх втілення в практику аграрних виробництв дозволить отримати «плоди» зростання інвестиційної активності і наповнюваності бюджетів за рахунок соціально-економічного розвитку аграрного сектору.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на нашу думку, державна підтримка розвитку тваринництва є обов'язковим компонентом сучасної аграрної політики, причому вплив держави має вирішальне значення, що визначає економіку аграрного сектору та суміжних з ним галузей. Крім того, необхідна державна допомога сільському господарству через традиційну низьку рентабельність капіталовкладень в нього, для вирішення екологічних проблем і підтримки родючості ґрунту, створення сільської інфраструктури, для підтримки соціального балансу між містом і сільською місцевістю.

Вітчизняне законодавство, будучи основою державної аграрної політики на шляху до аграрної євроінтеграції, повинно бути вираженим у консолідованому нормативно-правовому акті, котрий у рамках комплексної державної програми включатиме такі стратегічні аспекти розвитку аграрного законодавства, а саме: основи безпеки виробництва, зберігання і транспортування тваринницької продукції; податково-кредитне стимулювання експорту високоякісної тваринницької продукції.

Безумовно, дані напрями не вичерпують стратегічних завдань щодо активізації процесу євроінтеграції галузі. Проте, на наш погляд, вони повинні стати основними стимуляторами щодо євроадаптації методів державного регулювання аграрного сектору в Україні в умовах сучасного державотворення.

Для вдосконалення механізму державної підтримки розвитку тваринництва, на наш погляд, необхідне:

Удосконалення нормативної основи регулювання має на меті забезпечення процесу державного регулювання аграрного сектору необхідними нормативами (нормами права, стандартами, вимогами, регламентами), що відповідають вимогам єдності, послідовності та порівнянності як з горизонтальними, так і вертикальними зв'язками системи регулювання.

В цьому напрямку необхідно створити раціональну, фінансовану структуру управління, що забезпечує комплексну реалізацію регулюючих дій, погоджує проблеми регулювання аграрного сектору з проблемами організації, планування і управління аграрним сектором та іншими галузями економіки.

Даний напрямок тісно пов'язаний з організаційним і орієнтований на встановлення раціональної технології виробництва робіт з регулювання аграрного сектору, включаючи форми, методи, способи, засоби, інструментарій, прийоми виконання окремих видів робіт; забезпечує внутрішню єдність та збалансованість системи регулювання.

Забезпечити систему державного регулювання аграрного сектору необхідною інформацією. Інформаційна основа системи, при цьому, повинна бути доступною для зацікавлених користувачів всіх рівнів.

Необхідна підготовка профільних фахівців, наділення цих фахівців повноваженнями в сфері підтримки розвитку тваринництва відповідно до їх компетенцій; відповідна професійна перепідготовка, підвищення кваліфікації кадрів.

Актуальне повноцінне наукове та методичне забезпечення системи державного регулювання аграрного сектору шляхом проведення спеціальних розробок, проектних робіт, підготовки програм, інструкцій, методичних вказівок, практичних рекомендацій.

Найбільш ефективні державні заходи в аграрному секторі економіки країн ЄС можна об'єднати в узагальнені групи за сферою впливу: формування ціни на аграрну продукцію забезпечує певний рівень прибутковості в аграрному секторі; створення ефективної фінансово-кредитної з доступними кредитами за низькими відсотковими ставками і системи страхування ризиків в агробізнесі; обмеження імпорту та стимулювання експорту з метою захисту інтересів національних агротоваровиробників; пільгові податкові режими щодо агротоваровиробників та ін.

Зміцнення продовольчої безпеки держави потребує насамперед упорядкування та систематизації нормативно-правової бази, її адаптації до

директив та регламентів ЄС та приведення національних стандартів якості у відповідність до вимог Продовольчого кодексу; виваженої політики імпортозаміщення. Шляхами розвитку виробничого потенціалу аграрного сектору визначено: впровадження енергоощадних технологій в аграрному виробництві; пришвидшення оновлення виробничих потужностей; активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності; забезпечення підтримки фермерських господарств, малих і середніх виробників аграрної продукції; розбудову кооперативного руху на селі; формування агропромислових кластерів.

Отже, щоб повною мірою використати сприятливі можливості, які впливають з подій на світовому сільськогосподарському ринку, необхідно розкрити потенціал сільського господарства і агробізнесу Полтавської області за рахунок проведення глибокої, довгострокової і збалансованої реформи на державному рівні, спрямованої на збільшення сільськогосподарської конкурентоспроможності і розвиток сільських територій. Реформа забезпечить необхідні умови для модернізації та впровадження інновацій у секторі, що призведе до підвищення ефективності і диверсифікації та, як наслідок, зростання експорту.

Такі зміни будуть забезпечуватися сучасною аграрною політикою, яка має бути простою, спрямованою на ті напрямки, які можуть принести найбільшу користь, і спиратися на форми допомоги, які не призводять до викривлення ринкової рівноваги і дозволяють виробникам аграрної продукції орієнтуватися на зміни у зовнішньому середовищі підприємств під час прийняття ними виробничих рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мирна О.В., Уфанцев М.С., Шкарін Б.В. Транспарентність державної підтримки розвитку тваринництва в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку економіки: світові та національні аспекти* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (18 листопада 2022 р.). ОДАУ, м. Одеса.

2. Мирна О.В., Першін Ю.Е., Шкарін Б.В. Напрями державної підтримки розвитку тваринництва в Україні. *Актуальні аспекти розвитку науки і освіти*. Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників та молодих науковців (8-9 грудня 2022 р.). ОДАУ, м. Одеса.

3. Пуцентейло П. Р. Особливості функціонування галузі м'ясного скотарства в умовах кризи. *Зб. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного університету* (ек. науки). Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2010. № 2 (10). 446 с.

4. Месель-Веселяк В. Я., Мазуренко О. В. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України. Київ : ННЦ ІАЕ, 2004. 198 с.

5. Пархомець М. К. Організаційно-економічні основи розвитку молочно-продуктового підкомплексу в ринкових умовах : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 346 с.

6. Статистичний збірник України «Сільське господарство України 2020». Державна служба статистики України, 2021. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення: 10.10.2022)

7. Статистичний збірник України «Сільське господарство України 2016». Державна служба статистики України, 2017. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення: 10.10.2022)

8. Як вивести тваринництво із кризи? Сайт AgroPolit.com. URL:

<https://agropolit.com/spetsproekty/948-yak-vivesti-tvarinnitstvo-iz-krizi> (дата звернення: 25.11.2022 р.).

9. Сайт Міністерство аграрної політики та продовольства України (2021), «Моніторинг стану галузей тваринництва». URL: <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/tvarinnictvo/analiz-ta-monitoring-stanu-galuzej-tvarinnictva>

10. State Statistics Service of Ukraine (2021), *Tvarynnnytstvo Ukrainy*. 2021: statystychnyi zbirnyk [Livestock of Ukraine. 2020: statistical collection], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

11. Іжболдіна О.О., Карамушка О.М., Сичова М.О., Шрамко І.І. Аналіз стану виробництва продукції тваринництва в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. № 12. 2021. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> (дата звернення: 09.10.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.12.105

12. Бусенко О. Т., Столюк В. Д., Могильний О. Й. Технологія виробництва продукції тваринництва: підручник. Київ: Вища освіта, 2005. 496 с.

13. Волощук, В. М. Стан і перспективи розвитку галузі свинарства. *Вісник аграрної науки*. 2014. № 2. С. 17- 20.

14. Іванюта В. Ф., Бейдик Н. М. Стан і проблеми виробництва продукції свинарства в Україні. *Агросвіт*. 2008. № 10. С. 25-27.

15. Задорожній А. А., Туринський В. М Тенденції розвитку племінного птахівництва. *Сучасне птахівництво*. 2012. № 2. С. 10-12. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sps_2012_2_4.

16. Дорогунцов С. І., Пітюренко Ю. І., Олійник Я. Б. Розміщення продуктивних сил України: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2000. 364 с.

17. Сайт Міністерство аграрної політики та продовольства України (2021), «Моніторинг стану галузей тваринництва». URL:

<https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/tvarinnictvo/analiz-ta-monitoring-stanugaluzej-tvarinnictva>

18. Хомовий С. М. Основні тенденції розвитку виробництва і реалізації продукції тваринництва в Україні. Зб. наук. праць за матер. Міжнародної науково-практичної конференції „Ринкова трансформація національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики”. Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. 2010. № 99. С. 347-351

19. Галушко В. П., Ван Хуленбрук Гвідо, Ковтун О. А. Основи аграрної економіки: підручник. Київ: Вища освіта, 2003. 399 с.

20. Стратегія розвитку сільського господарства України на період до 2020 року: Проект. Київ, 2012. Режим доступу: http://iae.faaf.org.ua/images/iae/strateg_agro_print0.pdf.

21. Сушарник Я. А. Аналітичний огляд сучасного стану функціонування галузі свинарства. *Економіка та держава*. 2021. № 7. С. 52–56. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.7.52

22. Коденська М.Ю., Єремєєва А.В. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2013. № 6. С. 14-21

23. Про державну підтримку сільського господарства: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 25.10.2022)

24. Дем'яненко М.Я. Національна система державної підтримки аграрного сектору в умовах членства України в СОТ. Облік і фінанси АПК: освітній портал. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/nacionalna-sistema-derzhavnoi-pidtrimki-agrarnogo-sektoru-v-umovah-chlenstva-ukraini-v-sot.html> (дата звернення: 25.11.2022).

25. Дудка О.І. Сучасні інструменти державного регулювання аграрного сектору економіки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua>.

26. Васільєва Л.М., Бондарчук Н.В. Аграрний сектор: оцінка рівня державної підтримки. *Молодий вчений*. 2015. № 1(16). С. 204-209.

27. Магомедов А.Н., Оверчук Л. Государственное субсидирование как фактор повышения конкурентоспособности сельского хозяйства США. *АПК: экономика, управление*. 2007. № 8. С. 61-65
28. Шлафман Н.Л. Методичні засади формування регіональних програм підтримки підприємництва. *Вісник економічної науки України*. 2010. №2. С. 171-177.
29. Іртищева І.О. Побудова інноваційних моделей регіональної агропродовольчої сфери на інтеграційній основі. *Економіка АПК*. 2009. №9. С.39 – 43.
30. Азізов С. П. Організація аграрного виробництва і бізнесу / С. П. Азізов, Петро Трохимович Саблук, Петро Казимирович Канінський; за ред. С. П. Азізова, П. Т. Саблука. : ННЦ «Ін-т аграрної економ.», 2006. 788 с.
31. Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону в контексті євроінтеграції: монографія. НАН України, Ін-т регіон. дослідж. ; наук. ред. Л. К. Семів. Л., 2009. 483 с.
32. Довідник для сільського та селищного голови. В.К. Терещенко, О.М. Бородіна, В.П. Васільєв [та ін.] ; Національний університет біоресурсів і природокористування України, Асоціація сільських і селищних рад. К. : Проект USAID АгроІнвест, 2014. 529 с.
33. Дієсперов В. С. Соціальні аспекти організації сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2014. № 1. С. 45–52.
34. Гринів Л. С. Екологічно-збалансована економіка: проблеми теорії. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. 240 с.
35. Комплексна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у Чернівецькій області на 2011–2015 роки : Рішення 4 сесії обласної Ради 4 скликання від 29 березня 2011 року №12-4/11 URL : <http://oblrada.cv.ua/document/list/882/>
36. Калашнікова Т.В., Калашніков А.О. Інституційні засади державної підтримки розвитку аграрного сектору. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 2. С. 58-67.

37. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 року № 517. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/517-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2022).

38. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 року № 107 (зі змінами). Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2022).

39. Інформаційна довідка щодо державної підтримки тваринництва у 2021 році. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/tvarinnictvo> (дата звернення: 15.10.2022).

40. Бюджетна декларація на 2022-2024 роки. URL: <https://cutt.us/kTha0> (дата звернення: 25.11.2022 р.).

41. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам та іншим виробникам сільськогосподарської продукції. Постанова КМУ № 918 від 16 серпня 2022 року. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.11.2022)

42. Департамент агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації: Офіційний сайт URL: <http://apk.adm-pl.gov.ua/storinka/stan-vikonannya-v-2016-roci-programi-rozvitku-ta-pidtrimki-agrarnogo-kompleksu> (дата звернення: 12.10.2022).

43. Богиня Д., Волинський Г. Державне регулювання перехідних процесів. *Економіка України*. 1999. № 5. С. 12 – 21.

44. Мельник Л. Ю., Корецький М.Х., Огаренко В.М. Економіка, власність і підприємництво. Дніпропетровськ: Січ, 2001. 612 с.
45. Майстро С.В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/06-MAYSTRO.pdf>.
46. Досвід Канади та країн Європейського Союзу у сфері політики з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. В. Бондарчук, Дж. Алколей, Л. Молдован [та ін.] ; ред. С. Курдицький. К. : К.І.С., 2013. 91 с.
47. Болотова Ю.В. Поддержка сельскохозяйственных товаропроизводителей в США. *АПК: экономика, управление*. 2004. № 1. С. 37 – 41.
48. Organisation for economic co-operation and development. OECD.Stat. URL: <https://stats.oecd.org/#> (дата звернення: 24.11.2022 р.).
49. Кіндзерський В.В. Державне регулювання аграрного сектору економіки: імплементація зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 5. С. 24-30.
50. UNCTAD. Foreign Direct Investment Inflows. URL: <https://unctad.org/statistics>
51. Васільєва Л.М. Державна політика ціноутворення в аграрному секторі країн з розвинутою ринковою економікою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 16. С. 137–140.
52. Могильний О. Критерії ефективності державного регулювання аграрного сектору економік. *Економіка України*. 2003. № 2. С. 65 – 70.
53. Амбросов В.Я., Онегіна В.М. Державна підтримка сільського господарства в СOT. URL: <http://bo0k.net/index.php?bid+13943&chapter=1&p=achapter>.
54. Кирилов Ю. Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 420 с.

55. Про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на надання державної підтримки агропромислому комплексу. Рахункова палата України, 2017. № 7-2. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/>

56. Якушева І. Є. Державне регулювання розвитку аграрного сектору Вісник Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. 2014. Вип. 4 (28). С. 59-61.

57. Лупенко Ю. О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи. *Наук. Вісник Мукачівського держ. ун-ту*. 2015. Вип. 2 (4). Ч. 2. С. 30-34

58. Держпідтримка АПК на 2022 рік. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/933-derjpidtrimka-apk-na-2022-rik> (дата звернення: 11.10.2022 р.)

59. Нів'євський О.В., Таран С.В., Лещенко Н.І. Правове регулювання надання державної допомоги в Європейському Союзі та в Україні. Шляхи адаптації законодавства України. 179 с. URL: <https://just.odessa.gov.ua/files/upload/files/14.pdf>